

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ О. В. Стрельцова

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ І МІЖНАРОДНО-
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Виконавець: Аннамухаммедов Довран Максатмурадович

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Лесь Ірина Олександрівна

Нормоконтролер: викладач Головатенко Марина Юріївна

Київ, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ.....	6
1.1. Генезис та сучасне розумінні концепції злочинів проти людяності.....	6
1.2. Визначення поняття злочинів проти людяності у Статутах та вироках постійно діючих та тимчасових трибуналів.....	14
1.3. Визначення поняття злочинів проти людяності у Римському статуті.....	23
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ.....	33
2.1. Система універсальних та регіональних міжнародно-правових актів у сфері з протидії злочинам проти людяності.....	33
2.2. Міжнародні інституційні механізми контролю у протидії злочинам проти людяності.....	40
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ.....	50
3.1. Правове регулювання відповідальності за злочини проти людяності у кримінальному законодавстві зарубіжних країн.....	50
3.2. Особливості правової регламентації системи злочинів проти людяності в Кримінальному кодексі України.....	57
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження. Злочини проти людяності поряд з агресією, геноцидом та військовими злочинами становлять категорію «основних», «ключових» міжнародних злочинів (core crimes) [1] у переслідуванні яких існує юридичний інтерес міжнародного співтовариства в цілому [2].

Домінуюча реакція міжнародної спільноти на зазначені міжнародні злочини виражається за допомогою права міжнародної відповідальності, що поширюється на зазначених осіб. Її символом є переслідування індивідів за допомогою міжнародних кримінальних судів та національних судових інстанцій, які вважаються у багатьох відношеннях найбільш значущим проявом турботи про основні цінності, що об'єднують міжнародне співтовариство [3]. Відображенням необхідності подолання безкарності за ключові злочини у глобальному масштабі виступають зусилля з формування правового фундаменту боротьби з зазначеними діяннями, яке можна визначити як «конвенціоналізація». У цьому відношенні у міжнародному кримінальному праві стосовно злочинів проти людяності існує серйозна прогалина, оскільки на відміну від геноциду та військових злочинів перші не є предметом будь-якого глобального договору.

Насамперед необхідно зазначити, що концепція «злочинів проти людяності» в міжнародному праві як у змістовному, так і не менш важливому, термінологічному аспекті сягає своїм корінням до Преамбули II Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1899 р. і IV Конвенції 1907 р., що містять знамените застереження видатного російського вченого і дипломата Ф. Ф. Мартенса, що посилається на закони людяності (laws of humanity)[4, с.458-459].

Актуальність обраної теми обумовлена її важливістю у системі міжнародного кримінального права. Вони обумовлені своєю масштабністю та небезпекою не тільки для певної держави, але й для людства загалом. У

цьому час існує безліч протиріч у плані змісту переліку злочинів, які можна зарахувати до цієї групи, а й у особливостях їх застосування.

Злочини проти людяності мають міжнародний характер, вони є фактором, що дестабілізує міжнародні відносини і надає серйозну загрозу внутрішньодержавному правопорядку в багатьох країнах світу. Боротьба із цими злочинами складає основи норм міжнародно-правових актів, і навіть з урахуванням норм національного законодавства кримінального циклу. Її успіх багато в чому залежить від багатогранного співробітництва держав, особливо їхніх правоохоронних систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема злочинів проти людяності завжди викликала неабиякий інтерес у науковців, і в різний час у своїх роботах до неї зверталися такі вітчизняні й зарубіжні провідні вчені, як І. Арцибасов, Ш. Бассіуні, І. Бліщенко, В. Верещетін, Л. Галенська, М. Гнатовський, Б. Грефрат, А. Гринчак, Н. Зелінська, В. Морріс, А. Ніколаєв, Дж. О'браєн, В. Пелл, Н. Полянський, А. Полторак, П. Рабінович, М. Рагинський, К. Райт, К. Ренделл, Ю. Решетов, В. Розен, В. Саутенет, У. Харріс, Е. Швелб і багато інших. Але окремі аспекти зазначеної проблеми та також її міжнародно-правовий аналіз залишаються дещо недостатньо висвітлені в науковій літературі.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є аналіз діючих міжнародних-правових актів, що регулюють питання злочинів проти людяності, їх попередження та протидію, а також механізми відповідальності за їх вчинення.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних **завдань**:

- розглянути історичний аспект становлення та розвитку поняття злочини проти людяності;
- визначити роль та місце злочинів проти людяності у Статутах та вироках постійно діючих та тимчасових трибуналів;
- встановити систему універсальних та регіональних міжнародно-правових актів у сфері з протидії злочинам проти людяності;

- дослідити міжнародні інституційні механізми контролю у протидії злочинам проти людяності;
- проаналізувати нормативно-правові акти у сфері регулювання відповідальності за злочини проти людяності у кримінальному законодавстві зарубіжних країн;
- встановити особливості правової регламентації системи злочинів проти людяності в Кримінальному кодексі України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини пов'язані з правовою регламентацією злочинів проти людяності.

Предметом дослідження є комплекс теоретико-правових уявлень про зміст міжнародно-правових категорій «злочини проти людяності».

Методологічна основа роботи. Для досягнення наукових результатів використовується комплекс загальнонаукових, спеціально-наукових і конкретно-наукових методів. Крім того, в процесі дослідження використовуються такі методи, як метод аналізу, метод узагальнення, метод дедукції, метод індукції, метод порівняння та метод структури системи.

Відповідно до загальнонаукового методу теоретичного дослідження, методологічною основою роботи є основне положення діалектичного методу пізнання, що відображає взаємозв'язок теорії і практики, форми і змісту дисципліни, розвиток аналітичного суспільства і якісної зміни, правове явище, форму права тощо.

У дослідженні використано аналіз і синтез філософських, теоретико-правових, а також історико-соціологічних досліджень, що відображають розвиток міжнародного права.

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, якими охоплюються сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (104 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи – 78 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 10 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

1.1. Генезис та сучасне розумінні концепції злочинів проти людяності

Версальський мирний договір, підписаний у січні 1919 р., не утримував згадки про «злочини проти людяності», хоча згідно зі ст.228 договору Німеччина визнавала право союзників та урядів асоційованих країн залучити до військових судів осіб, звинувачених у порушенні законів та звичаїв війни. Незважаючи на те, що зазначений термін не знайшов відображення в тексті зазначеного Договору, у Доповіді Комісії про відповідальність і покарання винуватців війни (до складу Комісії входили по два представники від США, Британської Імперії, Італії, Франції, Японії та по одному представнику від Бельгії, Греції, Польщі, Румунії, Сербії) широко використовувалася термінологія, що містить прямі посилання на категорію «людяність» [5, с. 95–154], яка охоплювала слова «закони людяності» (laws of humanity), «злочини проти законів людяності» (offences against the laws of humanity), «порушення законів людяності» (breach of laws of humanity). Зокрема, закликавши заснувати міжнародний суд (“High Tribunal”) для кримінального переслідування військових злочинців, Комісія визначила дві категорії злочинних діянь, куди могла б поширюватися юрисдикція цього органу: а) дії, що спровокували світову війну; б) порушення законів та звичаїв війни та законів людяності. Щодо застосовного права Трибуналу Комісія вказала, що воно має включати «принципи права націй, які впливають із звичаїв, встановлених між цивілізованими народами, із законів людяності та вимог суспільної свідомості». Стосовно індивідуальної кримінальної відповідальності Комісія дійшла висновку, що «всі особи, що належать до ворожих держав незалежно від того, яку б високу позицію вони не займали, без різниці їхнього рангу, включаючи глав держав, які були винними у

злочинах проти законів та звичаїв війни чи законів людяності, підлягають кримінальному переслідуванню» [6, с. 934–935].

Проте представники деяких держав виступили проти термінології, що охоплює поняття людяності, внаслідок чого воно не знайшло відображення у згаданому вище Версальському договорі. Зокрема, це було зроблено за наполяганням членів Комісії від США, очолюваних Державним секретарем Робертом Ленсінгом (Robert Lansing) і вченим-міжнародником Джеймсом Брауном Скоттом (James Brown Scott), які виступили з несумісним меморандумом про застереження [7], виходячи з того, що в той момент не було правового визначення змісту «законів людяності», які базувалися на природному праві, яке не було частиною міжнародного права [8]. Позиція США була підтримана представниками Японії [9].

Таким чином, аж до 1945 р. у договірному праві лише у Преамбулі двох вищезгаданих Гаазьких конвенцій використовувалися слова, що містять посилання на категорію людяності [8]. Це нітрохи не зумовлювало безперечного значення «застереження Мартенса», яке, за словами проф. Антоніо Кассезі, починаючи з 1907 р. стала найважливішою поворотною точкою історії міжнародного гуманітарного права [10]. У своїй несумісній думці при винесенні Міжнародним судом Консультативного висновку щодо законності загрози ядерною зброєю або її застосування суддя Мухамед Шахабуддін зазначив, що «застереження Мартенса стало основою для трактування принципів людяності [principles of humanity] та вимог суспільної свідомості як принципів міжнародної права, залишивши визначення конкретного змісту стандарту, що передбачається цими принципами міжнародного права залежно від зміни умов, включаючи зміни у засобах та методах ведення війни та у характері поглядів та ступеня толерантності міжнародного співтовариства... Основна роль застереження полягала у тому, щоб виключити будь-які сумніви у наявності принципів міжнародного права, які у субсидіарному порядку, але за безперервному дії регулювали поведінка

суб'єктів у час за допомогою відсилання до “принципів гуманності і... вимогам суспільної свідомості”» [11].

У судовому рішенні у справі Круппа, яким послався суддя Шахабуддін, Військовий трибунал США у Нюрнберзі заявив, що «вона [застереження Мартенса] - щось більше, ніж добре побажання. Це загальне становище, що перетворює звичаї, що встановилися у взаєминах між цивілізованими націями, закони гуманності та веління суспільної свідомості на правову мірку, яку слід застосовувати там і тоді, де і коли конкретні положення Конвенції... не охоплюють конкретні випадки, що мають місце під час ведення військових дій або пов'язані з останніми» [12]. Застереження Мартенса знайшло згодом настільки широке визнання в міжнародному праві, що було включено до цілого ряду найважливіших міжнародно-правових інструментів, і, зокрема, до Додаткових протоколів I та II 1977 р. до Женевських конвенцій, Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї від 10 грудня 1980 р. Наприклад, сучасний варіант клаузули можна знайти у п. 2 ст. 1 Додаткового протоколу I, де зазначено, що у випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи та комбатанти залишаються під захистом і у сфері дії принципів міжнародного права, що випливають із звичаїв, що виникли, з принципів людяності (principles of humanity) та з вимог суспільної свідомості. Аналогічний стан передбачає і п. 4 Преамбули Додаткового протоколу II [13].

Більш того, у Консультативному висновку Міжнародного суду ООН щодо законності загрози ядерною зброєю або її застосуванням від 8 липня 1996 р. було підтверджено, що застереження Мартенса є нормою звичайного права і тому має нормативний статус, регулюючи дії держав, коли відсутні відповідні конкретні норми [14]. Що ж до введення у міжнародно-правовий обіг сучасної концепції «злочинів проти людяності», то вона датується періодом закінчення Другої світової війни, коли з боку чотирьох союзних держав (СРСР, Великобританії, США та Франції) 8 серпня 1945 р. було

підписано Лондонська угода, до якої додався Статут Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування та покарання головних військових злочинців європейських країн «осі» [15]. Саме в цьому Статуті було надано нормативно-правове визначення категорії «злочинів проти людяності». Відповідно до п. "с" ст. 6 передбачалося, що Суд, заснований відповідно до Угоди, згаданої у ст. 1 цього Статуту, має право судити та карати осіб, які індивідуально або як члени організації вчинили злочини проти людяності: Вбивства, знищення, рабство, вигнання та інші звірства, вчинені проти цивільних осіб до або під час війни, або переслідування за політичними, расовими чи релігійними причинами з метою вчинення або у зв'язку з будь-яким злочином під юрисдикцією Трибуналу, незалежно від того, чи Така поведінка не є порушенням внутрішнього законодавства країни, в якій вона виконується [16]. При ознайомленні зі ст. 6 («с») Статуту Нюрнберзького трибуналу може скластися враження, що злочини проти людяності не обумовлені наявністю війни. Проте заключна частина зазначеної статті показує, що на той час злочини проти людяності розглядалися лише у зв'язку зі ст. 6 («а»), яка визнавала злочинним підготовку та розв'язування агресії. Судова постанова, винесена в Нюрнберзі, не залишає жодних сумнівів щодо цього [17]. Цікаво зазначити, що на Лондонській конференції суддя Роберт Джексон (Robert Jackson), один із чотирьох головних обвинувачів, який представляв США на Нюрнберзькому процесі, запропонував використати термін «злочини проти людяності» замість термінів «переслідування», «жорстокість» та «депортація» », пояснивши, що ця ідея була запропонована видатним фахівцем у галузі міжнародного права Хершем Лаутерпахтом (Hersch Lauterpacht) [18].

Закон №10 Союзної контрольної ради для Німеччини (ЗСКС), ухвалений 10 грудня 1945 р., також містив - частково доповнену і суттєво змінену - концепцію злочинів проти людяності: у той час як статuti Нюрнберзького і Токійського трибуналів встановлювали, що злочини проти

людяності повинні бути у зв'язку з агресивною війною або військовими злочинами, ця додаткова умова була опущена в тексті зазначеного закону [19]. Таким чином, у тексті ЗСКС № 10 вимога nexus (зв'язку) між війною та злочинами проти людяності не була відмінним елементом останніх [20].

Відповідно до ст. II (п. «с») ЗСКС категорія міжнародних злочинів, що розглядається, охоплювала «злочини та злочини, у тому числі вбивства, винищення, поневолення, депортації, позбавлення волі, тортури, згвалтування, а також інші нелюдські дії по відношенню до цивільного населення або переслідування за політичних, расових чи релігійних міркувань, незалежно від того, були ці дії порушенням внутрішнього права держави, де вони були скоєні, чи ні, та інші злочини» [21].

Привертають увагу наступні відмінності ст. II (п. «с») від ст.6 (п. «с») Статуту Нюрнберзького трибуналу: 1) вираз «злочинства та злочини, у тому числі... та інші злочини» — у ЗСКС список злочинів і злочинів був відкритим переліком, тоді як у ст.6 (п.«с») подібний перелік мав закритий характер; 2) перелік злочинів та злочинів був доповнений «позбавленням волі», «катуваннями» та «згвалтуванням»; 3) було усунено обов'язковий зв'язок між конкретними злочинами, переліченими в ст.II (п. «с»), та злочинами проти миру та військовими злочинами; та 4) у ЗСКС були відсутні слова «до і після війни».

Таким чином, інтерпретуючи ЗСКС, трибунали були пов'язані вузьким тлумаченням, що з судової практики Нюрнберзьких процесів. Наприклад, у справі Einsatzgruppen Суд заявив, що він більше не обмежений ні вимогою nexus, тобто наявності зв'язку між злочинами проти людяності та війною, ні національною приналежністю жертви або обвинуваченого, ні місцем, де були скоєні злочини. При цьому було підкреслено, що відсутність відповідної вимоги в ст.II (п.«с») означає, що «цей Суд має юрисдикцію з розгляду справ про всі злочини проти людяності, як вони визначаються і розуміються протягом тривалого часу у світлі загальних принципів кримінального права» [22].

Аналогічний підхід був продемонстрований і в Justice Case, в якому, зокрема, зазначалося, що ЗСКС No 10 у матеріальному сенсі відрізняється від Статуту (Нюрнберзького трибуналу). Відкинувши вимогу зв'язку зі збройним конфліктом, передбачену ст.6 (п. «с» ч.1) Статуту Нюрнберзького трибуналу, зазначив, що в ЗСКС No 10 nexus умова була «навмисно опущена» зі змісту ст. II (п. «с»), у зв'язку з чим зазначений Закон не передбачає, щоб довоєнні звірства та переслідування були скоєні на виконання військових злочинів чи злочинів проти миру або у зв'язку з ними. Тим самим Суд відкинув твердження підсудних про те, що переслідування за злочини проти людяності, що мали місце у мирний час, порушує принцип заборони ретроактивного застосування кримінального закону [23].

Категорія «злочини проти людяності», з урахуванням виняткового характеру шкоди, заподіяної міжнародним правом інтересам, що охороняються, та необхідності адекватної правової реакції зі сторони міжнародної спільноти, була включена вже до початкового проекту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства, підготовленого Спеціальним доповіддю Комісії міжнародного права ООН Жаном Спіропулосом (Jean Spiropoulos) у 1950 р.

У Проекті зазначеного кодексу, прийнятому Комісією міжнародного права ООН (далі — КМП) у 1996 р. у другому читанні, злочинам проти людяності була присвячена ст.18, яка спиралася на визначення відповідних злочинів, що містяться у Статуті Нюрнберзького військового трибуналу у його тлумаченні та застосуванні цим трибуналом, з урахуванням нових моментів, що з'явилися у міжнародному праві після Нюрнберзького процесу. Відповідно до Проекту кодексу, злочин проти людяності означає будь-яке з таких діянь, коли вони здійснюються систематично або в широких масштабах і інспіруються або спрямовуються урядом або будь-якою організацією чи групою: а) вбивство; б) винищення; с) катування; d) поневолення; е) переслідування з політичних, расових, релігійних чи етнічних мотивів; f) інституціоналізована дискримінація за расовою,

етнічною або релігійною ознакою, що включає порушення основних прав і свобод і що призводить до серйозного обмеження частини населення; g) довільна депортація чи примусове переміщення населення; h) довільний висновок; i) насильницьке зникнення особи; j) зґвалтування, примус до проституції та інші форми сексуальної наруги; k) інші нелюдські діяння, що завдають серйозної шкоди фізичній або психічній недоторканності, здоров'ю або людській гідності, такі як заподіяння каліцтв і заподіяння тілесних ушкоджень [24].

У коментарях до Проекту кодексу наголошувалося, що визначення злочинів проти людяності, що міститься у ст. 18, взято зі Статуту Нюрнберзького трибуналу у його тлумаченні та застосуванні цим трибуналом з урахуванням нових моментів, що з'явилися у міжнародному праві після Нюрнберзького процесу. Однак у тексті статті було опущено вираз про відповідні злочини, «вчинені проти цивільного населення», що міститься у ст. 6 (п. "с") Статуту Нюрнберзького трибуналу. Це тим більше дивно, що у статутах, заснованих відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН № 827 від 25 травня 1993 і № 955 від 8 листопада 1994 р. Міжнародними кримінальними трибуналами ad hoc по колишній Югославії (далі — Статут МУТКЮ) та Руанді (далі - Статут МУТР), містилися прямі посилання на відповідні злочини, спрямовані проти будь-якого цивільного населення (Статут МУТКЮ) або скоєні в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення (Статут МУТР). Іншими словами, до того моменту, коли у 1996 р. Комісія міжнародного права ООН ухвалила у другому читанні Проект кодексу злочинів проти миру та безпеки людства, у міжнародному праві вже були відповідні договірні джерела, які при визначенні «злочинів проти людяності» містили посилання на «громадянське населення».

Понад те, відповідно до ст. 48 (Основна норма) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. передбачається, що для забезпечення поваги та захисту цивільного населення та цивільних об'єктів сторони, які

перебувають у конфлікті, повинні завжди проводити різницю між цивільним населенням та комбатантами, а також між цивільними об'єктами та військовими об'єктами та відповідно спрямовувати свої дії лише проти військових об'єктів. Відповідно до статті 51 («Захист цивільного населення») вищезгаданого Додаткового протоколу цивільні особи та окремі цивільні особи забезпечуються для загального захисту від небезпек, пов'язаних з військовими діями (частина 1); саме цивільне населення та окремі цивільні особи не можуть бути нападени. Акти або погрози насильства з основною метою тероризувати цивільне населення заборонені (частина 2); цивільні особи користуються захистом, передбаченим цим розділом (див. Розділ 1 «Загальний захист від наслідків бойових дій»).

Правовий розвиток поняття «злочини проти людства» після Другої світової війни було пов'язано зі створенням ad hoc міжнародних кримінальних трибуналів у колишній Югославії та Руанді. Статут МТБЮ (стаття 5) надає першу міжнародно-правову мову щодо злочинів проти людства, згідно з якою Міжнародний трибунал уповноважений переслідувати злочини, скоєні під час збройного конфлікту, як міжнародного, так і внутрішнього, і проти будь-якого цивільного населення: а) вбивство; б) знищення; с) рабство; d) депортація; f) ув'язнення; f) катування; g) згвалтування; h) переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами; і) інші нелюдські дії [25]. Як видно з даного визначення юрисдикція Статуту МУТКЮ була обмежена злочинами проти людяності, скоєними в ході збройного конфлікту, чи то міжнародного, чи внутрішнього характеру. При цьому посилання на характер конфлікту в ст.5 було відображенням зв'язку з подіями на території колишньої Югославії і не означало застосування будь-яких критеріїв, які раніше використовувалися в міжнародному кримінальному праві, що підтвердило прецедентну практику Статуту МУТКЮ.

Отже, категорія «злочинів проти людяності» є логічним розвитком концепції міжнародних злочинів, що спирається на попередні досягнення

міжнародного кримінального права. Наприклад, винищення, передбачене у п. «b» ч. 2 ст. 7 Римського статуту, охоплювалося ст.6 (п.«с») Нюрнберзького статуту, п.«с» ч.1 ст.ІІ ЗСКС № 10, п.«b» ст.5 Статуту Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (Токійський суд), п.«b» ст.5 Статуту МУТКЮ, п.«b» ст. 3 Статуту МУТР. Поневолення як кримінальне діяння згідно зі Статутом МКС (п.«с» ч.1 ст.7) раніше передбачалося ст.6 (п.«с») Нюрнберзького статуту, п.«с» ч.1 ст.ІІ ЗСКС № 10, п.«с» ст.5 Статуту Токійського трибуналу, п.«с» ст.5 Статуту МУТКЮ, п.«с» ст.3 Статуту МУТР. Аналогічним чином депортація (п.«d» ч.1 ст.7 Римського статуту) раніше передбачалася у ст.6 (п.«с») Нюрнберзького статуту, п.«с» ч.1 ст.ІІ ЗСКС № 10, п.«с» ст.5 Статуту Токійського трибуналу, п.«d» ст.5 Статуту МУТКЮ, п.«d» ст.3 Статуту МУТР. У той самий час, як свідчить аналіз ст.7 Римського статуту, низку моментів, що з визначенням злочинів проти людяності, носить інновативний характер.

1.2. Визначення поняття злочинів проти людяності у Статутах та вираках постійно діючих та тимчасових трибуналів

Особливим явищем міжнародного права є злочини проти людства. Як складний акт, злочини проти людства, поряд з геноцидом, військовими злочинами та агресією[26], є одними з найтяжчих міжнародних злочинів (або «найважчих міжнародних злочинів, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства»).

Категорія злочинів проти людства вперше з'явилася в Статуті Нюрнберзького трибуналу 1945 року як нововведення в міжнародному праві. У пункті «в» ст. Стаття 6 Статуту визначає це як «вбивство, знищення, поневолення, вигнання та інші звірства, скоєні проти цивільного населення до або під час війни, або переслідування з політичних, расових чи релігійних причин...» [27].

У 1993 році злочини проти людства потрапили під юрисдикцію Міжнародного кримінального трибуналу з колишньої Югославії (МТБЮ), а в 1994 році — під юрисдикцію Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді (МКТР). Наразі ця категорія є в статутах сучасних кримінальних трибуналів – ICTY, ICTR, Hybrid Tribunals – Special Court for Sierra Leone, Надзвичайна палата камбоджійських судів, палата з серйозних злочинів для Тимору-Лешті.

Визначення злочинів проти людства, яке найкращим чином відображає міжнародне право, міститься у статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), яка містить загальне визначення «нападу на будь-яку справу, що стався навмисно») і перелік видатних особистих злочини.

Тим часом нелюдські, антигуманні акти стосовно громадянського, тобто мирного, населення або, як визначив Вирок Нюрнберзького трибуналу, «звірства» продовжують приголомшувати свідомість людей, світову спільноту своєю жорстокістю, стражданням жертв і масштабами. Рада Безпеки ООН злочини проти людяності розглядає як загрозу міжнародному миру та безпеці. Вони залишаються кричущими порушеннями, що виникають у ході як численних міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів, так і криз у невоєнний час. Прикладами є режим червоних кхмерів (ці дії розглядають Надзвичайні палати Камбоджі), події в Руанді 1994 р., випадки у Кенії та Кот-д'Івуарі та ін.

Відповідно, Т. Лубанга був засуджений за злочини проти людства 22 лютого 2015 року відповідно до практики Міжнародного кримінального суду щодо ситуації в Демократичній Республіці Конго (ДРК). Рабство, сексуальні злочини (зґвалтування та експлуатація). Дж. Катандж (ДРК) 7 березня 2014 року йому було пред'явлено звинувачення у злочинах проти людства у формі сексуальних злочинів.

Справа проти Дж. Бемби (Центрально-Африканська Республіка) знаходиться в суді. Л. Гбагбо (Кот-д'Івуар) звинувачено у чотирьох злочинах

проти людства, а саме у вбивстві, зґвалтуванні та інших формах сексуального насильства, домаганнях та інших нелюдських діяннях, скоєних у контексті насильства після виборів. Що стосується ситуації в Кенії, яка також пов'язана з насильством під час національних виборів 2007 року, В. Кеніатт і В. Рут (президент і віце-президент) були звинувачені у злочинах проти людства. Після ситуації в Дарфурі, Судан, 27 квітня 2007 року Палата попереднього суду I видала ордер на арешт колишнього міністра внутрішніх справ Харуна та лідера «Джанджавід» Абд аль-Рахмана. Їм інкримінували 51 злочини проти людства та військові злочини (систематичні напади на неконфліктних цивільних осіб, вбивства, масові зґвалтування, інші сексуальні злочини, катування та подібні нелюдські дії, пограбування, депортація та переміщення та інші злочинні дії) [28]. 4 березня 2009 року було видано ордер на арешт президента Судану аль-Башира за злочини проти людства (п'ять пунктів).

Крім того, Комітет Ради з прав людини взяв до уваги злочини проти людства, скоєні в Сирії. На територіях, контрольованих Ісламською державою Іраку та Леванту, ситуація була особливо складною: бойовиків публічно страчували, жінок засуджували до биття, дітей залучали до бойових дій. Експерти кажуть, що дії "Ісламської держави" можна прирівняти до воєнних злочинів і злочинів проти людства. У Сирії також діють інші збройні угруповання, зокрема Ан-Нусра, яка також проводить масові страти та обстрілює житлові райони. Сирійські урядові сили та опозиційні угруповання продовжують чинити звірства, завдаючи невимовних страждань мирному населенню. Так, із січня 2014 року по липень 2014 року сотні мирних жителів стали жертвами ракетних обстрілів та бомбардувань: цілеспрямованих обстрілів мирного населення, тих, хто все ще перебував у в'язницях, катували та жорстоко поводитися.

21 вересня 2015 року Комісія ООН з розслідування Північної Кореї заявила, що Північна Корея вчиняє злочини проти людства. Вона закликала

міжнародне співтовариство відреагувати та належним чином розслідувати всі випадки (концтабори, голодні тортури).

Походження та еволюція поняття злочинів проти людства (далі – злочини проти людства) певним чином обговорюються в науці міжнародного права. Ґрунтовним дослідженням на сьогоднішній день є однойменна монографія М. Бассоні [29].

Деякі вчені[30] пов'язують походження цієї міжнародно-правової категорії з попередженням Мартенса, що міститься в Конвенції про земельне право 1907 року; інші повідомляють про британські та навіть російські декларації 1915 року. [31]

Зауважимо, що в преамбулі Санкт-Петербурзької декларації 1868 року МГП йдеться як про норму загального права. Як відомо, застереження Мартенса міститься в преамбулі до Другої конвенції 1899 р. (згодом із незначними редакційними поправками до Четвертої конвенції 1907 р. [32]).

Натомість В. В. Пустогаров стверджує[33], що відправною точкою стала Брюссельська конференція 1874 р., коли Ф. Ф. Мартенс, автор проекту Конвенції про закон і звичаї сухопутної війни, спирався на принципи Декларації 1868 р. Він запропонував включити конвенцію до її преамбули: «У майбутньому, доки не буде доступна більш повна компіляція законів про війну, договірні сторони вважають за необхідне продемонструвати, що населення та воюючі сторони все ще захищені та інтернаціоналізовані у випадках не передбачені їхніми резолюціями... права, оскільки вони дотримуються звичаїв, встановлених серед освічених народів, підкоряються законам людства та вимогам суспільної свідомості. Воно майже дослівно повторено у п. 2 ст. 1 Додаткового протоколу I 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р. (Протокол присвячений захисту жертв міжнародних збройних конфліктів). У преамбулу Протоколу II (озброєні конфлікти неміжнародного характеру) включено частину застереження Мартенса. З деякими редакційними змінами застереження Мартенса увійшло до великої

преамбули Женевської конвенції про заборону певних видів звичайного озброєння 1980 року.

У Декларації 1915 р. було визнано відповідальність турецького уряду та окремих причетних його членів за вбивства, скоєні стосовно вірменського народу. Вони кваліфіковані як «злочини проти людяності та цивілізації». Ці діяння охоплювали дії, вчинені до Першої світової війни, у період війни та після неї. Севрський мирний Договір містив положення про відповідальність «юних турків». Однак у новому Договорі з Туреччиною, укладеному на Лозанській конференції, такого становища вже не було. У Версальському договорі 1919 р. ця категорія була відсутня: індивіди несли відповідальність за військові злочини. Відповідно до ст. 228 Мирного договору між союзними та державами, що об'єдналися, та Німеччиною без терміну давності німецький уряд повинен був визнати за союзними та приєдналися до них країнами право зраджувати військовому суду та інших осіб, які обвинувачуються в порушеннях законів та звичаїв війни; за ст. 229 обвинувачені у злочинах, скоєних проти підданих інших держав, також підлягали суду військових трибуналів цих держав. Ці норми не були реалізовані.

Протягом десятиліть концепція PPL дещо змінилася. Вони стосуються як поширення конкретних видів поведінки, які підпадають під цю категорію, так і основної ознаки – злочинів проти людства. Це впливає на ставлення до ситуацій збройного конфлікту, на масштаби реалізації, масштаби рамок, прийнятих державами та іншими суб'єктами незаконної політики.

У наш час міжнародне право визначає такі основні характеристики злочинів проти людства:

- 1) проти будь-якого цивільного населення;
- 2) широкомасштабні або систематичні (окремі, спорадичні дії не є злочинами проти людства);
- 3) відсутність необхідних зв'язків із ситуаціями збройного конфлікту.

А. Кассізі та інші автори пропонують ще такий ознака, як одіозність скоєння преступлення [34].

Статут МТКЮ (ст. 5) порівняно зі Статутом МВП включає згвалтування, тортури, ув'язнення, інші нелюдські акти. Юрисдикція настає у разі їх здійснення під час збройного конфлікту міжнародного або внутрішнього характеру. Статут МУТР (ст. 3) містить подібний перелік, але запроваджується вимога вчинення діянь у рамках широкомасштабного або систематичного нападу на громадянське населення за національними, політичними, етнічними, расовими та релігійними мотивами; немає зв'язку діянь з озброєним конфліктом.

Римський статут Міжнародного кримінального суду включає такі акти до списку злочинів проти людства: вбивство; знищення; поневолення; депортація або примусове переведення; ув'язнення чи інше жорстоке позбавлення волі з порушенням основних норм міжнародного права; катування. Встановлено юрисдикцію за низку сексуальних злочинів: згвалтування, сексуальне рабство, примусове заняття проституцією, примусова вагітність та стерилізація або інші досить серйозні форми сексуального насильства. Злочини проти людства також включають: переслідування будь-якої ідентифікованої групи за політичними, расовими, національними, етнічними, релігійними, культурними або гендерними причинами; насильницьке зникнення осіб; злочини апартеїду. Інші нелюдські дії подібного характеру також можуть вважатися злочинами проти людства.

Вимогою до відповідності є те, що такі напади мають здійснюватися навмисно в контексті широкомасштабного чи системного нападу на будь-яке цивільне населення, або з метою підтримки такої політики»). Судова практика характеризується тлумаченням необхідності мають «в політичних рамках» у злочині різне ставлення до такого компоненту, як «вчинене всередині» Такої проблеми немає у практиці внутрішнього водного судноплавства: усі обвинувачені є високопоставленими державними чиновниками чи військовими керівниками. Події, які розглядаються МКС, як

правило, є неміжнародними збройними конфліктами (за участю неміжнародних збройних конфліктів), урядовими групами, недержавними суб'єктами) або навіть результатом внутрішніх заворушень, використання категорії «політичні» в цих контекстах є. Але ми вважаємо стандарти політики допоміжними, а не законодавчими, що підтверджує ІСС (За Kenyatta et al., Vambi) [35].

У межах юрисдикції Спеціального суду для Лівану, на відміну від Статуту Спеціального суду для Сьєрра-Леоне (стаття 2), немає злочинів проти людства. Справа в тому, що на етапі розробки проекту статуту сторони (Організація Об'єднаних Націй в особі Генерального секретаря та уряд Лівану) вирішили не вважати тероризм злочином проти людства. Це називається якимось упущенням у вченні. На нашу думку, міжнародний тероризм можна вважати злочином проти людства[36].

Мистецтво було визнане навіть під час перебування на Міжнародній космічній станції. 7 виражає звичаєве міжнародне право в цій сфері [37], хоча ця точка зору піддається критиці, особливо за включення таких актів, як сексуальні злочини, переслідування з боку держави та примусове переміщення. Останній злочин був аргументом, проти якого проголосував Ізраїль після прийняття Римського статуту.

При цьому, на відміну від інших видів тяжких міжнародних злочинів (воєнних злочинів і геноциду), не існує загальноприйнятого визначення злочинів проти людства, що вважається лазівкою в сучасному міжнародному праві [38]. Різні формулювання статуту порушують питання щодо поширення загальності загального визначення на окремі діяння, що становлять злочини проти людства.

Тому цілком виправдано, що Комісія міжнародного права (КМП) на 65-й сесії у 2013 р. ухвалила включити тему «Злочини проти людяності» у довгострокову програму її роботи.

Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (МУТ по Югославії) та Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (МУТР)

були засновані Радою Безпеки, відповідно, 11 лютого 1993 р. та 8 листопада 1994 р. для судового переслідування осіб, відповідальних за жакливі порушення міжнародного гуманітарного права. Перед Радою Безпеки стояло завдання покласти край таким порушенням і сприяти відновленню та збереженню миру, і, безумовно, започаткування спеціальних трибуналів було істотним внеском у досягнення цих цілей. Більше того, злочинцям та їхнім жертвам ясно дають зрозуміти, що надалі ніхто не миритиметься з такими діями.

Юрисдикції МУТ щодо Югославії підлягають такі злочини: 1. Серйозні порушення Женевських конвенцій 1949; 2. Порушення законів та звичаїв війни; 3. Геноцид; 4. Злочини проти людяності. Юрисдикції МУТР підлягають: 1. Геноцид; 2. Злочини проти людяності; 3. Порушення статті 3 загальної для Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткового протоколу II. У цій статті ми розглянемо дві категорії злочинів, а саме, злочин геноциду та злочини проти людяності, з тим щоб забезпечити краще розуміння сутності таких злочинів та вказати на низку труднощів, що виникають у зв'язку з ними у процесі кримінального судочинства. У першому розділі статті ми зосередимо увагу на непослідовності у розвитку поняття злочину проти людяності. Другий розділ буде присвячений точному встановленню значення злочину геноциду шляхом розгляду кожної із складових його визначення.

При заснуванні Трибуналу для Югославії таку думку було висловлено генеральним секретарем: «Застосування принципу *nullum crimen sine lege* (немає злочину без закону) вимагає, щоб Міжнародний трибунал застосовував норми міжнародного гуманітарного права, які, безсумнівно, є частиною простого права». Отже, незважаючи на те, що МУТ щодо Югославії компетентний здійснювати судове переслідування за злочини проти людяності, які, на загальну думку, підпадають під дію звичайного міжнародного права, виникає питання, чи відображає визначення, прийняте у Статуті МУТ щодо Югославії, а також у статуті Трибуналу по Руанді, звичайне міжнародне право.

У 1947 р. Генеральна Асамблея ООН доручила Комісії міжнародного права (КМП): (а) сформулювати принципи міжнародного права, що знайшли відображення у Статуті Нюрнберзького трибуналу та у рішеннях Трибуналу; (б) підготувати Кодекс злочинів проти миру та безпеки людства. КМП працювала над проектом Кодексу аж до 1996 р., хоча багато років вона змушена була перервати свою роботу у зв'язку з проблемою визначення терміна «агресія». У результаті на своєму 48-му засіданні (1996) Комісія ухвалила проект тексту статей 1–20 та коментаря до них. Як зазначено у доповіді Комісії, проект Кодексу було прийнято з метою досягнення консенсусу. Так, Комісія суттєво звузила сферу застосування останньої версії проекту Кодексу для того, щоб отримати підтримку держав. Визначення тут суттєво відрізняється від наведених вище. Злочини проти людяності позначені таким чином:

Злочином проти людяності є одна з наступних дій, що здійснюються систематично або широкомасштабно і за підбурюванням чи під керівництвом Держави, організації або групи осіб: а) вбивство; б) винищування; с) тортури; d) поневолення; е) переслідування на підставі політичних поглядів, расової, релігійної чи національної приналежності; f) інституційна дискримінація на підставі расової, релігійної або національної приналежності, що включає порушення основних прав і свобод людини, що ставить у вкрай невігідне становище частина населення; g) довільна депортація або насильницьке переміщення населення; h) довільне позбавлення волі; і) примусове зникнення людей; j) згвалтування, примус до проституції та інші форми сексуального посягання; к) інші нелюдські дії, що завдають значної шкоди фізичному та психічному стану людини, її здоров'ю або гідності, як, наприклад, завдання каліцтв і тяжких тілесних ушкоджень.

Злочинам проти людяності, на відміну від серйозних порушень Женевських конвенцій 1949 р., а також геноциду, не дано визначення в якомусь договорі, і протягом відносно короткої історії використання терміну «злочину проти людяності» його визначення розвивалося непослідовно. Тому

важко обґрунтувати заяву, що ця ухвала відображає звичайне міжнародне право. Як ілюстрацію розглянемо розвиток цього поняття, приділивши особливу увагу Нюрнберзьким процесам, Закону № 10 Контрольної ради (ЗКС), спробам кодифікації, здійсненим Комісією міжнародного права, рішенням держав, а також Статутом МУТР та МУТ щодо Югославії.

Між іншим, трактування Статуту МУТ із Югославії Апеляційною камерою МУТ із Югославії висловлює суть проблеми. Своїм рішенням щодо клопотання захисту про проміжну апеляцію з юрисдикції (справа Тадича) Апеляційна камера підтверджує рішення Судової камери та вважає, що вимога Статуту про надання доказів наявності збройного конфлікту звужує прийняте у звичайному праві поняття злочинів. Таким чином, Камера констатувала, що після судових рішень у Нюрнберзі поняття злочинів проти людяності не потребує більше встановлення їхнього зв'язку зі злочинами проти миру або з військовими злочинами.

Отже, у світлі наведених вище визначень злочинів проти людяності, як вони сформульовані у Статуті та вироку Нюрнберзького трибуналу, у Законі № 10 Контрольної ради, у подальших спробах Комісії міжнародного права кодифікувати це поняття, в основних рішеннях держав щодо злочинів проти також у Статутах Трибуналів по Руані та колишньої Югославії, стає зрозумілим, що поки що немає чіткого, обґрунтованого та єдиного визначення злочинів проти людяності. Безумовно, всі згодні з тим, що злочини проти людяності є злочинами відповідно до міжнародного права та загальних принципів права і, відповідно, підлягають універсальній юрисдикції. Проте точні параметри таких злочинів залишаються невизначеними.

1.3. Визначення поняття злочинів проти людяності у Римському статуті

Незважаючи на те, що злочини проти людяності фігурували у статутах різних міжнародних судових установ, першим міжнародно-правовим

договірним інструментом універсального характеру, в якому було здійснено повномасштабну та всебічну кодифікацію цієї категорії міжнародних злочинів, з'явився Римський статут Міжнародного кримінального суду, що містить найбільш повне і ємне визначення злочинів проти людяності.

Вже на початку переговорів у Підготовчому комітеті було очевидно, що більшість держав не прийматимуть вузьке трактування злочинів проти людяності, що міститься у ст.5 Статуту МУТКЮ. В результаті було прийнято формулювання, що охоплює 11 видів дій, що підпадають під категорію злочинів проти людяності, і, зокрема, таких як вбивство, винищення, поневолення, депортація, тортури, насильницьке зникнення людей тощо.

Визначення та режим злочинів проти людства не є нововведенням Римського статуту, а базується на розвитку МГП у постніюрнберзький період. Згідно зі статтею 7 Римського статуту, для цілей його цілей «злочини проти людства» означає будь-яке з наступних дій, вчинених у рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення, якщо такий напад скоєний навмисно: b) знищення; c) рабство; d) депортація чи примусове переміщення населення; (e) ув'язнення чи інше жорстоке позбавлення волі з порушенням фундаментального міжнародного права; f) катування; (g) зґвалтування, сексуальне рабство, примус Проституція, примус вагітність, примусова стерилізація або будь-яка інша форма значного сексуального насильства; (h) політичні, расові, національні, етнічні, культурні, релігійні, гендерні чи інші взагалі оголошені неприйнятними відповідно до міжнародного права, як визначено в параграфі 3, мотиви переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти у зв'язку з будь-яким із дій, зазначених у цьому параграфі, або у зв'язку з будь-яким правопорушенням, що підпадає під юрисдикцію суду; (i) насильницьке зникнення; j) злочини, пов'язані з апартеїдом; (k) інші подібні нелюдські дії характеру, включаючи умисне спричинення тяжкі страждання чи тяжкі тілесні ушкодження чи тяжке погіршення фізичного чи психічного здоров'я.

Зокрема, хоча «депортація» раніше й розглядалася як злочин проти людяності в установчих документах міжнародних судових інституцій, у Статуті МКС як альтернатива передбачається також «насильницьке переміщення населення». При цьому згідно з п. «d» ч.2 ст.7 Статуту «депортація або насильницьке переміщення населення» означають насильницьке переміщення осіб, які піддалися виселенню або іншим примусовим діям, з району, в якому вони законно перебувають, без підстав, що допускаються міжнародним правом. Як зазначається в літературі, включення не лише депортації, а й насильницького переміщення до ст. 7 Римського статуту мала на меті виключити будь-які сумніви в тому, що трансфер населення в межах держав також становить злочин проти людяності [39].

Ув'язнення як злочин, охоплений п. «e» год. 1 ст.7 Римського статуту, був включено до Нюрнберзький статут, хоча й фігурувало в ст.6 ЗСКС, п.«e» ст.5 Статуту МУТБЮ, п. "e" ст.3 Статуту МУТР. У Проекті кодексу злочинів проти миру та безпеки людства п. «h» ст. 18 передбачав «довільне ув'язнення» (*arbitrary imprisonment*). Як зазначалося у Коментарях до Проекту кодексу, термін «висновок» включає позбавлення волі конкретної людини, а термін «довільне» встановлює вимогу, згідно з якою зазначене позбавлення волі має здійснюватись без дотримання законності [40]. Однак у Статуті МКС передбачається не лише «ув'язнення (*imprisonment*)», а й «інше серйозне позбавлення фізичної свободи, порушуючи основні норми міжнародного права». Основна мета зазначеної юридичної модифікації полягала в тому, щоб уникнути надмірно вузького тлумачення терміна «ув'язнення» [41].

У Римському статуті МКС юридичні рамки злочинів проти людяності, що передбачають скоєння кримінальних сексуальних злочинів (п. «g» ч. 1 ст. 7), поряд із зґвалтуванням були доповнені «зверненням до сексуального рабства, примусом до проституції, примусової вагітності, примусовою стерилізацією чи будь-якими іншими формами сексуального насильства

порівнянної тяжкості». Подібного роду злочин до його включення до Статуту МКС не передбачав жоден установчий документ міжнародної судової установи, хоча згодом дане діяння було включено до юрисдикції Спеціального суду з Сьєрра-Леоні та Спеціальних палат з тяжких злочинів у Східному Тиморі. Як зазначається в юридичній літературі, Римський статут МКС відбив ключовий історичний розвиток у кримінальному переслідуванні сексуального насильства та гендерних злочинів у міжнародних кримінальних трибуналах [42]. Хоча сексуальне рабство не було чітко визначено відповідно до міжнародного гуманітарного права чи інших договірних джерел у міжнародному праві, малося на увазі, що заборона зазначеного діяння як особлива форма поневолення була імперативною *jus cogens* нормою міжнародного звичайного права. На думку проф. А. Кассезі, злочин сексуального рабства було заборонено згідно з міжнародним звичаєвим правом [43].

Як зазначила Судова камера МТКЮ у справі *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vucovic*, у момент, до якого належить обвинувальний акт, поневолення як злочин проти людяності у звичайному міжнародному праві полягало у здійсненні деяких чи всіх повноважень, властивих праву власності на людину [44].

Для того щоб діяння підпадало під категорію злочинів проти людяності, гранична умова, або *chapeau*, ст.7 Римського статуту передбачає чотири найважливіші умови, відповідно до яких відповідна дія - напад повинен: а) являти собою частину широкомасштабних або систематичних атак; б) бути спрямоване проти цивільного населення; в) відбуватися навмисне, це означає, що *mens rea* діяння охоплює усвідомлення безпосередньої спрямованості відповідних дій проти будь-якого цивільного населення; г) повторні атаки з метою забезпечення виконання політики країни чи організації, призначеної для здійснення таких атак, або для сприяння такій політиці.

Як випливає з вищевикладеного, сучасна кодифікація злочинів проти людяності отримала своє відображення у Римському статуті МКС. Однак на відміну від таких ключових злочинів, як геноцид або військові злочини, що є предметом специфічних договірних зобов'язань, відображених у спеціальних конвенціях (Конвенція про попередження та покарання злочину геноциду 1948 р. та Женевські конвенції 1949 р.) та Проступ. людяності не розглядаються в рамках правового регулювання окремого міжнародного договору.

Слід зазначити, що найбільші представники доктрини міжнародного кримінального права неодноразово виступали з ідеєю розробки та прийняття Конвенції про злочини проти людяності. Зокрема, про це вказував проф. Шериф Басіуні [45]. Він наголошував, що за минуле сторіччя в ході різних конфліктів загинуло більше людей, аніж за попередню історію людства. Причому більшість із них стала жертвами саме злочинів проти людяності. Однак, незважаючи на це, міжнародній спільноті досі не вдалося ухвалити спеціалізовану конвенцію щодо злочинів проти людяності [45, с. 575]. Хоча у міжнародному праві можна нарахувати щонайменше 12 різних визначень проти людяності, водночас зазначені дефініції характеризуються двома безумовно загальними елементами: 1) виконавці злочину діють у руслі відповідної державної політики [або плану]; 2) діяння, що становлять категорію «злочинів проти людяності», і, зокрема, вбивства, тортури, зґвалтування тощо, мають місце у рамках широкомасштабного чи систематичного нападу проти цивільного населення. На думку Ш.Басіуні, однією з основних причин того, що Конвенція про злочини проти людяності не була прийнята, були побоювання з боку офіційної влади держав щодо можливого кримінального переслідування політичних лідерів, а також осіб, які займають високі посади у збройних силах, у поліції, органах розвідки і т.п.

У числі доктринальних зусиль, спрямованих на кодифікацію цієї категорії, безсумнівно, слід зазначити ініціативу за попередження та

покарання злочинів проти людяності Інституту світового права ім. У.Р.Харріса Вашингтонського університету. Ініціатива датується 2008 р., коли групою юристів у складі проф. Ш.Бассіуні, колишнього прокурора МУТКЮ, а згодом голови Конституційного суду Південно-Африканської Республіки Р. Голстоуна, проф. У. Шабаса, проф. Хуана Мендеса, колишнього юридичного консультанта ООН посла Ганса Корела, судді МКС Крістін ван ден Вінджерт, очолюваних проф. Лейлою Садат, була спроба вивчення та обґрунтування необхідності прийняття глобальної конвенції щодо злочинів проти людяності. Серед основних завдань групи було визначено аналіз необхідних елементів такої конвенції, підготовка її проекту, а також стимулювання та підтримка, необхідні для схвалення договору міжнародної спільноти. Результатом діяльності зазначеної групи експертів став проект Міжнародної конвенції про запобігання та покарання злочинів проти людяності, представлений у серпні 2010 р. Цей проект, що складається з 27 статей з коментарями, являв собою заснований на сучасному розвитку міжнародного кримінального права та судової практики. доктринальною підмогою для прийняття у майбутньому відповідної конвенції [46]. Звичайно ж, подібні фундаментальні зусилля не могли залишитися без уваги. Крім того, наявність вразливих місць у правовому механізмі боротьби з міжнародними злочинами, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти в цілому, була настільки очевидною, що вимагало правового вирішення проблеми, актуальність якої не сходила з порядку денного з початку Першої світової війни.

Таким чином, з урахуванням необхідності усунення серйозного прогалини в системі міжнародного кримінального права, а також виходячи з розуміння виняткової важливості попередження та припинення злочинів проти людяності, Комісія міжнародного права (КМП) ООН на 65-й сесії у 2013 р. ухвалила включити тему «Злочини проти людяності» у свою довгострокову програму роботи [47].

Одне з ключових питань, що викликало особливий інтерес, заключувалося у співвідношенні майбутньої Конвенції з Римським статутом МКС. Оскільки ціла низка держав приєдналася до Статуту нового органу міжнародного кримінального правосуддя, будь-які розбіжності в текстах зазначеного документа та Конвенції, яку належить прийняти, могли створити юридичний конфлікт зобов'язань, що впливають із зазначених актів, та негативно вплинути в цілому на ефективність боротьби зі злочинами проти людяності. У зв'язку з цим було наголошено, що «норми нової конвенції мають бути засновані на формулюваннях Римського статуту, а також на відповідних документах та судових рішеннях, коли це необхідно. Однак нова конвенція не повинна ні в чому суперечити Римського статуту» [48].

По-перше, Римський статут регулює відносини між державними і МУС, але не регулює відносини між самими державами-учасницями (так само, як і відносини між учасниками та тими, хто не бере участь у Статуті). Іншими словами, Римський статут націлений на «вертикальні» взаємини між державами та МКС, а не на «горизонтальні» взаємини лише між державами. У ч.9 Римського статуту, під назвою «Міжнародне співробітництво та судова допомога», зазначено, що міждержавне співробітництво за рамками Римського статуту у зв'язку зі злочинами, що підпадають під юрисдикцію МКС, має продовжуватися, однак у Статуті немає положень, що регулюють цю співпрацю. У конвенції про злочини проти людяності можна було б безпосередньо висвітлити питання співпраці між національними правовими системами держав у зв'язку з розслідуванням, затриманням, кримінальним переслідуванням та покаранням осіб, які вчинили злочини проти людяності, і ця мета повністю відповідає цілям Римського статуту.

Ця частина звіту потребує певного уточнення щодо поняття «вертикального» та «горизонтального» співробітництва в боротьбі зі злочинністю, яке було введено в обіг законом рішенням Апеляційної палати МТБЮ у справі прокурора колишньої Югославії. Тихомир Бласкіч. Розглядаючи справу, Суд наголосив, що "як правило, особи, які є суб'єктами

суверенної юрисдикції держави, можуть бути засуджені лише національними судами. Якщо національний суд має намір притягнути до відповідальності особу під юрисдикцією іншої держави, він зазвичай заснований на за договором про судове співробітництво, або за його відсутності. У разі угоди вона ґрунтується на добровільному міждержавному співробітництві. Тому взаємодія між національними судами різних країн має «горизонтальний» характер. У 1993 р. Рада Безпеки вперше заснувала Міжнародний кримінальний суд, осіб, які мають юрисдикцію, або в країнах колишньої Югославії, або в третіх країнах, які далі погоджуються, що Міжнародний трибунал матиме перевагу над національними судами. Таким чином, Статут уповноважує Міжнародний трибунал застосовувати до держав із широкого кола юрисдикцій (включаючи ідентифікацію та визначення місцезнаходження осіб, отримання показань свідків, збір доказів, вручення документів, арешт чи затримання осіб, а також передачу чи передачу обвинувачених осіб до Міжнародного трибуналу). у частині, що стосується юрисдикції Міжнародного трибуналу, встановлюється «вертикальний» зв'язок...»[49].

Слід підкреслити, що у питаннях переслідування злочинів, передбачених Статутами Міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*, їхня юрисдикція переважала над юрисдикцією національних судів, що у свою чергу спричиняло встановлення системи співпраці, заснованої на «вертикальних» відносинах, та зумовило диференціацію двох самостійних моделей: «горизонтального» співробітництва (*inter-state cooperation model*) та «вертикального» (*supra-state cooperation model*). Що ж до механізму співпраці з МКС, то він в основних своїх рисах відображає специфіку «вертикальної» моделі співпраці, на відміну від «горизонтальної», коли взаємини між державами ґрунтуються на принципі суверенної рівності держав (*par in parem non habet imperium*) [50].

По-друге, основна мета МКС - покарати осіб, які вчинили злочини, які підпадають під його юрисдикцію, а не рекомендувати кроки, які мають

вжити держави з метою завчасного попередження таких злочинів. Нова конвенція про злочини проти людяності могла б включити зобов'язання щодо попередження, що ґрунтуються на аналогічних зобов'язаннях, прописаних в інших договорах, таких як Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього та Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або що принижують гідність видів поводження та покарання. Сама собою конвенція про злочини проти людяності могла б уточнити зобов'язання тієї чи іншої держави попереджати злочини проти людяності і могла б закласти основу для забезпечення підзвітності держав у цій галузі.

По-третє, слід мати на увазі, що МКС є однією з головних міжнародних установ, призначених для кримінального переслідування високопосадовців, які вчинили дані злочини, але такий Суд не створювався (і в нього немає для цього ресурсів) для кримінального переслідування всіх осіб, які відповідають за злочини проти людяності. Діяльність Суду базується на тому посиленні, що національні правові системи є належною першою інстанцією для забезпечення кримінального переслідування, якщо є відповідне національне законодавство (принцип комплементарності). Крім того, в деяких обставинах Суд може побажати передати підозрюваного, який перебуває в його розпорядженні, для продовження його кримінального переслідування в рамках національної правової системи, але він може виявитися не в змозі зробити це, якщо національна правова система не може пред'явити підозрюваному звинувачення у скоєнні злочинів проти людяності. Оскільки Суд не має можливості забезпечити кримінальне переслідування всіх осіб, які несуть відповідальність за злочини проти людяності, або зміцнити національні правові системи з цією метою, нова конвенція могла б посилити

По-четверте, слід зазначити, що конвенція про злочини проти людяності міститиме вимогу про прийняття національних законів, які криміналізують злочини проти людяності. Досі не всі держави, у тому числі держави - учасники Римського статуту, зробили це. Після приєднання до цієї конвенції держави, які не мають таких законів, повинні будуть прийняти їх.

Держави, в яких такі закони є, будуть зобов'язані зробити їх огляд з метою визначити, чи охоплюють вони всі види тяжких злочинів, передбачених зазначеною конвенцією, і чи дозволяють вони здійснювати свою юрисдикцію щодо правопорушників. Таким чином, добре продумана конвенція про злочини проти людяності не буде суперечити іншим договірним режимам, але могла б заповнити прогалину в існуючих договірних режимах.

Друга доповідь про злочини проти людяності спеціального доповідача була представлена у 2016 р. та охопила наступні питання: прийняття національних законів, що визначають злочини, що відносяться до злочинів проти людяності; встановлення національної юрисдикції з метою розгляду справ про такі злочини; розслідування та співробітництво з метою встановлення передбачуваних злочинців; здійснення національної юрисдикції, коли гаданий злочинець перебуває на території тієї чи іншої держави; передача передбачуваного злочинця для судового переслідування чи видачі чи надання у розпорядження (*aut dedere aut judicare*); справедливе поводження з передбачуваним злочинцем на всіх етапах судочинства.

Підсумком другої доповіді стало подання ще шести статей майбутньої Конвенції: ст. 5 - Криміналізація згідно з національним законодавством; ст. 6 - Встановлення національної юрисдикції; ст. 7 — Загальне розслідування та співпраця з метою виявлення злочинів, які передбачаються; ст. 8 - Здійснення національної юрисдикції в умовах перебування передбачуваного злочинця; ст. 9 - *Aut dedere aut judicare*; ст.10 - Справедливе поводження з передбачуваним злочинцем.

Таким чином, стаття 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду містить найбільш точне відображення міжнародного права, що визначає злочини проти людства, включаючи загальні визначення (наприклад, «вчинені в контексті широкомасштабного або систематичного нападу на будь-якого цивільного особи, і чи був такий напад свідомо здійснений») та перелік нерозкритих особистих злочинів.

РОЗДІЛ 2.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

2.1. Система універсальних та регіональних міжнародно-правових актів у сфері з протидії злочинам проти людяності

Генеральна Асамблея ООН, визнавши завдання формулювання Нюрнберзьких принципів питанням «першої важливості», доручила це завдання КМП. На своїй першій сесії (1947 р.) Комісія розпочала розробку проекту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства. Було розроблено кілька проектів Кодексу (1951 р., 1991 р.); враховуючи представлені зауваження урядів та підсумки обговорення тексту у шостому Комітеті Генеральної Асамблеї ООН, Комісія у 1996 р. на 48-й сесії ухвалила остаточний проект Кодексу [51]. Проект кодексу спочатку спирався на положення Статуту та Вироку Нюрнберзького трибуналу, але оскільки текст розроблявся близько 50 років, у ньому знайшло відображення та подальший розвиток міжнародного права у цій галузі.

Відповідно до ст. 1 Проекти злочину, перелічені у тексті Кодексу, кваліфікуються як злочини проти миру та безпеки людства на підставі міжнародного права. Дане положення означає, що кваліфікація або відсутність кваліфікації будь-якого діяння як кримінально караного за нормами національного права не зачіпає і не впливає на кваліфікацію з міжнародного права. Проте міжнародно-правова кваліфікація діянь не торкається компетенції національних судів у визначенні міри покарання за кожен із злочинів, зазначених у тексті проекту Кодексу, у вирішенні при розгляді відповідних справ інших питань кримінального права та процесу.

У проекті Кодексу не дається визначення злочинів - КМП дійшла висновку, що «визначення точних контурів концепції злочинів проти світу, військових злочинів та злочинів проти людяності ... має стати результатом практики»[52]. У коментарях КМП наведено деякі кваліфікуючі ознаки даних

злочинів; зазначено, що міжнародні злочини є «настільки серйозними або значними, здійснюються в таких масових або широких масштабах або мають настільки планову або систематичну основу, що становлять загрозу для міжнародного миру і безпеки і, тим самим, підпадають під категорію злочинів, що охоплюються Кодексом».

Стаття 18 проекту Кодексу містить перелік діянь, що кваліфікуються як злочини проти людяності. Умова кваліфікації: дії здійснювалися систематично чи широких масштабах, інспірувалися чи направлялися урядом чи будь-якою організацією чи групою. До цих дій віднесені: катування; винищення; поневолення; переслідування з політичних, расових, релігійних чи етнічних мотивів; інституціоналізована дискримінація за расовою, етнічною, релігійною ознаками, що включає порушення основних прав і свобод, що призводить до серйозного обмеження частини населення; довільна депортація чи примусове переміщення населення; довільний висновок; насильницьке зникнення осіб; згвалтування, примус до проституції та інші форми сексуальної наруги; інші нелюдські діяння, що завдають серйозної шкоди фізичній чи психічній недоторканності, здоров'ю або людській гідності, такі як нанесення каліцтв і заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Це формулювання значною мірою запозичало підхід, відображений у Статуті та Вироку Нюрнберзького військового трибуналу.

Злочини проти людяності входять до предметної юрисдикції Міжнародного кримінального суду, трибуналів з колишньої Югославії та Руанді, Спеціального суду з Сьєрра Леоні, Надзвичайних судових палат з Камбоджі) [53].

Міжнародний кримінальний трибунал. Злочини проти людяності закріплені у ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Їх перелік схожий із зазначеним у ст. 18 проекту Кодексу, однак має низку відмінностей. Перелік діянь у ст. 7 Римського статуту є більш докладним у порівнянні з тим, що закріплено у проекті Кодексу. Проте відповідно до п. «к» ст. 18 проекту Кодексу його дія поширюється на «інші нелюдські діяння,

які завдають серйозної шкоди фізичної чи психічної недоторканності, здоров'я чи людської гідності...», тобто. допускається можливість розширювального тлумачення цієї статті. Відмінність полягає й у тому, що положення проекту Кодексу містять умову широкомасштабного та систематичного характеру скоєних злочинів, при цьому як додаткову кваліфікуючу ознаку злочинів проти людяності вказується умова, щоб злочинні дії були інспіровані чи спрямовані урядом чи будь-якою організацією чи групою. Римський статут подібного загального формулювання не містить, однак, наприклад, щодо злочинів проти людяності у вигляді насильницького зникнення людей «Елементами злочинів» передбачається, що: "такий арешт, затримання або викрадення було скоєно державою або політичною організацією або за їх дозволом, за їх підтримкою або за їх згодою"; і «відмова визнати позбавлення волі чи надати інформацію про долю чи місцеперебування цієї особи чи осіб була висловлена цією державною чи політичною організацією або за її дозволу чи підтримки». По суті, таким чином, ця вимога аналогічна до встановленого ст. 18 проекту Кодексу 1996.

Судом було розглянуто низку справ, у яких було порушено питання тлумачення ст. 7 Римського статуту щодо кваліфікації елементів злочинів проти людяності. Так, наприклад, у ухвалі у справі *The Prosecutor vs. G.Katanga and N.Chui* (в рамках ситуації в Демократичній республіці Конго) Суд зазначив, що хоча терміни «широкомасштабний» і «систематичний» не визначені у Статуті, але визначив, що дані висловлювання використані для того, щоб «виключити випадкові чи ізольовані акти насильства... Понад те, термін «широкомасштабний» означає масовий характер атак і кількість жертв, тоді як термін «систематичний» означає організований характер актів насильства, як і неймовірності їх випадкового совершення». У цьому ж рішенні Суд вказав, що ці дії повинні здійснюватися в контексті організованої політики та за певними схожими схемами. Вимоги до зазначених дій для їхньої кваліфікації як злочини проти людяності –

вчинення в рамках загальної політики із залученням публічних чи приватних ресурсів. Така політика може бути здійснена групою осіб, під управлінням яких знаходиться відповідна територія, або будь-якою організацією, яка в змозі вчинити широкомасштабні або систематичні напади на цивільне населення.

Міжнародний трибунал з колишньої Югославії (МТКЮ) та Міжнародний трибунал з Руанди (МТР). У ході розгляду справ та винесенні вироків судьями цих трибуналів було дано тлумачення як положень установчих актів, і окремим документам, які містять положення про злочини проти людяності.

Відповідно до статутів міжнародних трибуналів ad hoc (стаття 3 статуту МКС і стаття 5 статуту МТБЮ), ці злочини підпадають під юрисдикцію спеціального міжнародного трибуналу. Суди мають повноваження переслідувати осіб, відповідальних за такі злочини проти цивільного населення: (a) вбивство; b) знищення; в) рабство; d) депортація; e) ув'язнення; f) катування; g) зґвалтування; h) за переслідування за політичні дії, расових або релігійних причин; i) інші нелюдські дії.

Крім того самого переліку злочинів, зазначених у Статуті Суду, відрізняються також їх кваліфікаційні ознаки. Таким чином, МКС має право розглядати злочини проти людства в контексті «масових або систематичних нападів на цивільне населення за національною, політичною, етнічною, расовою чи релігійною ознакою» (ст. 3 Статуту МКС). МТБЮ, у свою чергу, визначив наявність збройних конфліктів міжнародного та внутрішнього характеру як один із елементів об'єктивного аспекту (ст. 5 Статуту Трибуналу). Формулювання відображає підхід, викладений Нюрнберзьким трибуналом. Відповідно до ст. Відповідно до статті 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу, до його юрисдикції належать злочини проти людства, вчинені до війни. Проте існують певні відмінності між Нюрнберзьким військовим судом і Міжнародним кримінальним трибуналом у колишній

Югославії в кваліфікації діянь як злочинів проти людства. У рішенні Нюрнберзького трибуналу зазначено: «Військові злочини, а також злочини проти людства (курсив додано) – мали місце у великих масштабах з початку війни в 1939 році, хоча нелюдські дії, звинувачені та вчинені після війни, не є воєнні злочини – усі вони відбулися під час або у зв'язку з загарбницькою війною і тому є злочинами проти людства»[54].

Судова камера МТКЮ пішла шляхом відносного роз'єднання вказаних злочинів. Так, наприклад, в одній із справ убивства цивільних осіб були кваліфіковані трибуналом і як військові злочини («murder»), і як злочини проти людяності («willful killing») [55].

Відповідно до норм міжнародного права злочини проти людяності можуть бути скоєні як у мирний, так і у воєнний час. Всупереч положенням Статуту МТКЮ, до цього висновку прийшла й сама Судова камера трибуналу, зазначивши, що немає необхідності в доказі існування обов'язкового зв'язку між скоєними злочинними діяннями та наявністю якогось конфлікту для їхньої кваліфікації як злочини проти людяності, оскільки вимога Статуту трибуналу звужується. у звичайному праві поняття таких преступлень [56].

Одна з перших спроб позначити характерні риси злочинів проти людяності була зроблена суддями МТКЮ. На їхню думку, для того, щоб дії були кваліфіковані судом як злочини проти людяності, необхідний ряд умов: - Наявність збройного конфлікту (пізніше, нагадаємо, суд відмовився від вимоги цієї умови); - Злочинні діяння мають бути спрямовані проти цивільного населення; - злочини повинні відбуватися систематично та організовано (хоча не обов'язково мають бути зведені на рівень державної політики); - скоєні злочини мають бути певного масштабу та відповідної тяжкості [57].

В одному з рішень Судова камера трибуналу дала таке визначення: «Злочини проти людяності є кричущими актами насильства, націлені на найголовніше, чим має людина: її життя, свободу, фізичне здоров'я, добробут

та гідність. ...Злочини проти людяності зачіпають більше, ніж окрему особистість, зважаючи на те, що коли злочинному посяганням піддається людина, то тим самим об'єктом нападу стає людяність. Тому основною рисою злочинів проти людяності є концепція людяності як жертви [58].

Судова камера МТР визначила такі основні елементи злочинів проти людяності: а) за своєю природою та характером ці акти є нелюдськими; б) ці злочини завдають сильних страждань або серйозних пошкоджень фізичному або розумовому здоров'ю людини; с) зазначені злочини спрямовані проти цивільного населення та є частиною широкомасштабних або систематичних атак [59]. Було дано тлумачення ряду термінів. Поняття «широкомасштабний», на думку трибуналу, передбачає «масову, багаторазову, великомасштабну дію, вчинену групою осіб, яка має серйозний характер і спрямована проти великої кількості жертв». Термін «систематичний» означає «ретельно організовану дію, що передбачає використання суттєвих публічних або приватних ресурсів». Камера МТКЮ вказала і на ту обставину, що термін «широкомасштабний» може означати як широке географічне місце, в межах якого вчинялися злочини, так і ситуацію, коли злочинні дії відбувалися в межах невеликої території, але були спрямовані на велику кількість осіб» [60].

Досліджуючи питання об'єкт злочинів проти людяності, Судові камери трибуналів визначили, що вони є правничий та свободи громадянського населення. Особа, таким чином, стає об'єктом злочинів через його громадянський статус. Водночас, згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема п. 3 ст. 50 Додаткового протоколу I 1977 до Женевських конвенцій 1949, присутність серед цивільного населення окремих військових осіб не позбавляє це населення його цивільного характеру. Це становище згодом було підтверджено на практиці МТКЮ. Спеціально було озвучено позицію суддів, що термін «громадянське населення» повинен тлумачитися розширювально в тому сенсі, що особи зі

складу збройних сил та рухів опору, які не ведуть бойових дій через поранення, хвороби тощо, також повинні мати статус цивільних осіб.

Окремим пунктом при розгляді об'єкта злочинів проти людяності стало питання про необхідне для подібної кваліфікації чисельний поріг жертв. За визначенням МТР, широкомасштабні атаки означають «масові дії, спрямовані проти великої кількості жертв» [61]. Проблема невизначеності даної формулювання частково усувається тим, що елемент масовості, на думку суду, перестав бути вирішальним. Судова камера МТКЮ ухвалила, що «навіть одинична дія, спрямована проти однієї жертви, може бути кваліфікована як злочин проти людяності за умови, що існує безпосередній зв'язок між досконалим діянням і проведеними масовими та систематичними атаками на цивільне населення» [62]. У той же час Судова камера підкреслила різницю між одиничною дією особи («a single act») та окремою, відокремленою дією («an isolated act»), вказавши, що останнє не може бути кваліфіковане трибуналом як злочин проти людяності.

Спеціальний Суд з Сьєрра-Леоні. Злочини проти людяності входять до предметної юрисдикції Суду відповідно до ст. 2 Статуту, прийнятого 2000 р. Вони включають: а) вбивство; б) винищення; с) поневолення; д) депортацію; е) ув'язнення; ф) тортури; г) згвалтування та інші злочини сексуального характеру; h) переслідування з політичних, расових, етнічних чи релігійних мотивів; і) інші нелюдські дії. Основним кваліфікуючим ознакою даних діянь є їх вчинення у межах широкомасштабного чи систематичного нападу громадянське населення. У своїй діяльності Суд активно запозичує положення, сформульовані МТКЮ та МТР щодо кваліфікації злочинів проти людяності.

У рамках ООН та низки регіональних організацій були прийняті різні міжнародні договори, спрямовані на захист прав людини, припинення та боротьбу з певними видами злочинів, створення юридичних умов для реалізації принципу невідворотності покарання за вчинення подібних діянь. До них належать Конвенція 1965 року про ліквідацію всіх форм расової

дискримінації, Конвенція 1984 року проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання; Конвенція про боротьбу з злочином апартеїду та покарання за нього 1973 року; Конвенція 1968 року. Про визнання недійсними Статутів про воєнні злочини та злочини проти людства, Принципи міжнародного співробітництва з метою виявлення, арешту, екстрадиції та покарання осіб, відповідальних за воєнні злочини та злочини проти людства; Конвенція 2006 року про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, 1994 Міжамериканська Конвенція про насильницькі зникнення, Конвенція про права дитини 1989 року та Факультативний протокол щодо запобігання та припинення торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, Гуманність, особливо жінок і дітей та їх покарання, 2000 року, доповнюють Конвенція ООН про виродження транснаціональної організованої злочинності, Конвенція Ради Європи 2005 р. про протидію торгівлі людьми, Рада Європи 1993 р. про запобігання або катування тощо.

Враховуючи вище викладене, можна резюмувати, що особливість даного вектора розвитку зазначеної концепції визначив той факт, що сам термін «злочини проти людяності» є родовим поняттям, що включають різні злочинні склади за відсутності єдиного акта, який містив би повний перелік даних злочинних діянь. При цьому не у всіх наведених міжнародних договорах закріплена кваліфікація діянь як злочини проти людяності – таким чином, спостерігається якась неузгодженість між положеннями установчих актів органів міжнародної кримінальної юстиції (у яких діяння кваліфіковане як злочин проти людяності) та міжнародних договорів за даними злочинами щодо аналогічного діяння така кваліфікація може бути відсутня).

2.2. Міжнародні інституційні механізми контролю у протидії злочинам проти людяності

Злочини проти людяності поряд з агресією, геноцидом та військовими злочинами становлять категорію «основних», «ключових» міжнародних

злочинів (core crimes)» [63] у переслідуванні яких існує юридичний інтерес міжнародного співтовариства в цілому [64]. Домінуюча реакція міжнародного співтовариства на зазначені міжнародні злочини виражається у вигляді права міжнародної відповідальності, яка поширюється на зазначених осіб. Її символом є переслідування індивідів за допомогою міжнародних кримінальних судів та національних судових інстанцій, які вважаються у багатьох відношеннях найбільш значущим проявом турботи про основні цінності, що об'єднують міжнародне співтовариство [65]. Відображенням необхідності подолання безкарності за ключові злочини у глобальному масштабі виступають зусилля з формування правового фундаменту боротьби з зазначеними діяннями, яке можна визначити як «конвенціоналізація». У цьому відношенні у міжнародному кримінальному праві стосовно злочинів проти людяності існує серйозна прогалина, оскільки на відміну від геноциду та військових злочинів перші не є предметом будь-якого глобального договору. Насамперед необхідно зазначити, що концепція «злочинів проти людяності» в міжнародному праві як у змістовному, так і не менш важливому, термінологічному аспекті сягає своїм корінням до Преамбули II Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1899 р. і IV Конвенції 1907 р., що містять знамените застереження видатного російського вченого та дипломата Ф. Ф. Мартенса, що посилається на закони людяності (laws of humanity)[66].

Версальський мирний договір, підписаний у січні 1919 р., не утримував згадки про «злочини проти людяності», хоча згідно зі ст. 228 договору Німеччина визнавала право союзників та урядів асоційованих країн залучити до військових судів осіб, які обвинувачуються у порушенні законів та звичаїв війни. Незважаючи на те, що зазначений термін не знайшов відображення в тексті зазначеного Договору, у Доповіді Комісії про відповідальність і покарання винуватців війни широко використовувалася термінологія, що містить прямі посилання на категорію «людяність» [67] , яка охоплювала слова «закони людяності» (laws of humanity), «злочини проти законів

людяності» (offences against the laws of humanity), «порушення законів людяності» »(Breach of laws of humanity). Зокрема, закликавши заснувати міжнародний суд ("High Tribunal") для кримінального переслідування військових злочинців, Комісія визначила дві категорії злочинних діянь, на які могла б поширюватися юрисдикція цього органу: а) дії, що спровокували світову війну; б) порушення законів та звичаїв війни та законів людяності. Щодо застосовного права Трибуналу Комісія вказала, що воно має включати «принципи права націй, які впливають із звичаїв, встановлених між цивілізованими народами, із законів людяності та вимог суспільної свідомості». Стосовно індивідуальної кримінальної відповідальності Комісія дійшла висновку, що «всі особи, що належать до ворожих держав незалежно від того, хоч би яку високу позицію вони займали, без різниці їх рангу, включаючи глав держав, які були винними у злочинах проти законів та звичаїв війни чи законів людяності, підлягають кримінального переслідування» [68].

Проте представники деяких держав виступили проти термінології, що охоплює поняття людяності, внаслідок чого воно не знайшло відображення у згаданому вище Версальському договорі. Зокрема, це було зроблено за наполяганням членів Комісії від США, очолюваних Державним секретарем Робертом Ленсінгом (Robert Lansing) і вченим-міжнародником Джеймсом Брауном Скоттом (James Brown Scott), які виступили з несхожим меморандумом про застереженням [69], виходячи з того, що в той момент не існувало правового вишначення поняття «законів людяності», які базувалися на природному праві, яке не було частиною міжнародного права[70]. Позиція США була підтримана і представниками Японії [71].

Таким чином, аж до 1945 р. у договірному праві лише в Преамбулі двох вищезгаданих Гаазьких конвенцій використовувалися слова, що містять посилення на категорію людяності [72]. Це анітрохи не зумовлювало безперечного значення «застереження », яка, за словами професора Антоніо Кассезі, починаючи з 1907 р. стала найважливішою поворотною точкою

історії міжнародного гуманітарного права [73]. У своїй несхожій думці при винесенні Міжнародним судом Консультативного висновку щодо законності загрози ядерною зброєю або її застосування суддя Мухамед Шахабуддін зазначив, що «застереження Мартенса стало основою для трактування принципів людяності [principles of humanity] ві вимог суспільної свідомості як принципів міжнародної права, залишивши визначення конкретного змісту стандарту, що передбачається цими принципами міжнародного права залежно від зміни умов, включаючи зміни у засобах та методах ведення війни та у характері поглядів та ступеня толерантності міжнародного співтовариства... Основна роль застереження полягала у тому, щоб виключити будь-які сумніви у наявності принципів міжнародного права, які у субсидіарному порядку, але за безперервної дії регулювали поведінку суб'єктів у воєнний час за допомогою відсилання до "принципів гуманності та... вимог суспільної свідомості"»[74].

У рішенні Krupp, на яке процитував суддя Шахабуддін, військовий трибунал США в Нюрнберзі сказав, що «вона [попередження Мартенса] було більше, ніж бажання». Пакт визнається настільки, що включено до багатьох важливих міжнародно-правових документів, включаючи Протоколи I та II Додаткові до Женевських конвенцій 1977 р., Конвенцію про заборону або обмеження певних видів звичайної зброї. Жовтень 1980 р. Наприклад, А. сучасну версію можна знайти в параграфі 2 ст. Стаття 1 Додаткового протоколу I стверджує, що цивільні особи та комбатанти продовжують захищатися у випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, звичаєвими та гуманітарними принципами.) та вимогами інформування громадськості. Подібна ситуація передбачена в четвертому пункті преамбули Додаткового протоколу II[76].

Крім того, у Консультативному висновку Міжнародного Суду ООН від 8 липня 1996 року щодо законності загрози або застосування ядерної зброї повторювалося, що «попередження» Мартенса було звичайним правилом і, отже, нормативним за відсутності конкретних правил, нормативний статус

поведінки держави. Щодо введення сучасного поняття «злочини проти людства» до міжнародного права, то його можна простежити до кінця Другої світової війни, тобто чотирьох союзних держав Радянського Союзу, Великобританії, США. і Франція 8 серпня 1945 р. підписали «Лондонську угоду», яка додала «Обвинувачення» та Статут Міжнародного кримінального суду для покарання головних військових злочинців європейських держав Осі[77]. Створені згідно з угодою, зазначеною у статті 1 цього Статуту, щоб мати повноваження судити та покарати окремих осіб або членів Організації за злочини проти людства: вбивства, знищення, рабство, вигнання та інші звірства, вчинені проти цивільних осіб до або під час війни, або Переслідування за політичними, расовими чи релігійними причинами, за вчинення або у зв'язку з будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію суду, незалежно від того, чи є така поведінка порушенням внутрішнього законодавства країни, в якій вона була вчинена[78].

При ознайомленні зі ст. 6 («с») Статуту Нюрнберзького трибуналу може скластися враження, що злочини проти людяності не обумовлені наявністю війни. Проте заключна частина зазначеної статті показує, що на той час злочини проти людяності розглядалися лише у зв'язку зі ст. 6 («а»), яка визнавала злочинним підготовку та розв'язування агресії. Судова постанова, винесена в Нюрнберзі, не залишає жодних сумнівів щодо цього[79]. Цікаво зазначити, що на Лондонській конференції суддя Роберт Джексон (Robert Jackson), один із чотирьох головних обвинувачів, який представляв США на Нюрнберзькому процесі, запропонував використати термін «злочини проти людяності» замість термінів «переслідування», «жорстокість» та «депортація» », пояснивши, що дана ідея була запропонована видатним фахівцем у галузі міжнародного права Хершем Лаутерпахтом (Hersch Lauterpacht) [80], Закон № 10 Союзної контрольної ради для Німеччини (ЗСКС), прийнятий 10 грудня 1945 р., також містив почасти доповнену і істотно змінену - Концепцію злочинів проти людяності: у той час як статuti Нюрнберзького і Токійського трибуналів

встановлювали, що злочини проти людяності повинні бути у зв'язку з агресивною війною або військовими злочинами, ця додаткова умова була опущена в тексті зазначеного закону[81]. Таким чином, у тексті ЗСКС № 10 вимога nexus (зв'язку) між війною і злочинами проти людяності не була відмінним елементом останніх[82].

Відповідно до ст. II (п. «с»)ЗСКС категорія міжнародних злочинів, що розглядається, охоплювала «злочини та злочини, у тому числі вбивства, винищення, поневолення, депортації, позбавлення волі, тортури, зґвалтування, а також інші нелюдські дії по відношенню до цивільного населення або переслідування з політичних, расових чи релігійних міркувань, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права держави, де вони були скоєні, чи ні, та інші злочини» [83] .

Привертають увагу наступні відмінності ст. II (п. «с») від ст. 6 (п. «с») Статуту Нюрнберзького трибуналу: 1) вираз «злочини та злочини, у тому числі... та інші злочини» - у ЗСКС список злодіянь та злочинів був відкритим переліком, тоді як у ст. 6 (п. «с») такий перелік мав закритий характер; 2) перелік злочинів і злочинів був доповнений «позбавленням волі», «катуваннями» та зґвалтуванням»; 3) було усунено обов'язковий зв'язок між конкретними злочинами, переліченими у ст. II (п. «с»), і злочинами проти миру та військовими злочинами; та 4) у ЗСКС були відсутні слова "до і після війни».

Таким чином, інтерпретуючи ЗСКС, трибунали не були пов'язані вузьким тлумаченням, що випливає із судової практики Нюрнберзьких процесів. Наприклад, у справі Einsatzgruppen Суд заявив, що він не обмежений ні вимогою nexus, тобто, наявності зв'язку між злочинами проти людяності та війною, ні національною приналежністю жертви або обвинуваченого, ні місцем, де були скоєні злочини. При цьому було наголошено, що відсутність відповідної вимоги до ст. II (п. «с») означає, що цей Суд має юрисдикцію з розгляду справ про всіх злочинах проти людяності, як вони визначаються і розуміються протягом тривалого часу у

світлі загальних принципів кримінального права»[84]. Аналогічний підхід був продемонстрований рований і в Justice Case, в якому, зокрема, зазначалося, що ЗСКс № 10 у матеріальному сенсі відрізняється від статуту (Нюрнберзького трибуналу). Відкинувши вимогу зв'язку зі збройним конфліктом, передбачене ст. 6 (п. «с» ч. 1) Статуту Нюрнберзького трибуналу, зазначив, що в ЗСКс № 10 пехус умова була «навмисно опущена» зі змісту ст. II (п. «с»), у зв'язку з чим зазначений Закон не передбачає, щоб довоєнні зліства та переслідування були скоєні на виконання військових злочинів чи злочинів проти миру або у зв'язку з ними. Тим самим Суд відкинув твердження підсудних про те, що переслідування за злочини проти людяності, що мали місце у мирний час, порушує принцип заборони ретроактивного застосування кримінального закону[85].

Категорія злочину проти людяності», з урахуванням виняткового характеру шкоди, що завдається охоронюваним міжнародним правом інтересам, та необхідності адекватної правової реакції зі сторони міжнародної спільноти, була включена вже до початкового проекту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства, підготовленого Спеціальним доповідачем ООН Жаном Спіропулосом (Jean Spiropoulos) у 1950 р.

У проекті кодексу, прийнятому Комісією міжнародного права ООН (далі – Міжнародний кримінальний суд) у другому читанні в 1996 році, злочини проти людства конкретно спрямовані на статтю 2. Резолюція 18 базується на визначенні злочинів у Нюрнберзькому статуті Бергського військового трибуналу, а при тлумаченні та застосуванні трьох трибуналів враховуються нові зміни міжнародного права після Нюрнберзького процесу. Відповідно до проекту кодексу злочином проти людства є систематичне чи широкомасштабне вчинення будь-яких з таких дій за підбурюванням чи керівництвом уряду чи будь-якої організації чи групи: а) вбивство; б) знищення; в) катування; d) рабство; f) переслідування за політичними, расовими, релігійними чи етнічними ознаками; (f) інституційна дискримінація за ознакою раси, етнічної чи релігійної приналежності,

включаючи порушення основних прав і свобод та суворі обмеження населення; е) свавільне вислання чи примусове переміщення населення; (h) свавільне затримання; (i) насильницьке зникнення особи; j) зґвалтування, примусова проституція та інші форми сексуального насильства; j) інші нелюдські дії, які завдають серйозної шкоди фізичній та психічній цілісності, здоров'ю або людської гідності, наприклад шкоди та фізичної шкоди. У коментарях до проекту кодексу зазначено, що визначення злочинів проти людства міститься у ст. 18, Витяг зі Статуту Нюрнберзького трибуналу, який Трибунал тлумачить і застосовує у світлі нових подій у міжнародному праві після Нюрнберзького процесу. Однак у тексті статті пропущено посилання на «пов'язані злочини, вчинені проти цивільного населення», що міститься у статті 3. Стаття 6 (пункт "с") Статуту Нюрнберзького трибуналу. Оскільки, відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН 827 від 25 травня 1993 року та 955 від 8 листопада 1994 року та трьох міжнародних спеціальних трибуналів для колишньої Югославії (Статут МТБЮ) і МТБЮ для Руанди), в яких пряме посилання на будь-яку відповідний злочин проти цивільного населення "(Статут МКБЮ) або вчинений як частина масового чи системного нападу на цивільних осіб" (Статут МУТР). Іншими словами, коли Комісія міжнародного права ООН прийняла у другому читанні в 1996 році проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, у міжнародному праві вже існували відповідні договірні джерела, і посилання на цивільне право було включено при визначенні злочини проти людства. Крім того, відповідно до статті 48 (Основні норми) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, для забезпечення поваги та захисту цивільного населення та цивільних об'єктів сторони конфлікту повинні завжди розрізняти цивільних осіб і комбатантів, а також між цивільними особами. і цивільних осіб , об'єктів і військових об'єктів, отже, їх дії спрямовані лише на військові об'єкти. Відповідно до статті 51 («Захист цивільного населення») вищезгаданого Додаткового протоколу цивільні особи та окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, пов'язаних з цим. з

військовими діями (частина 1); саме цивільне населення та окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом занепаду. Забороняються акти або погрози насильства, основною метою яких є тероризувати цивільне населення (частина 2); "частина IV "Загальна охорона Наслідки воєнних дій для цивільного населення»), якщо вони безпосередньо не беруть участь у бойових діях (частина III). Невиборчі атаки включають: а) атаки, не спрямовані проти конкретного військового об'єкта; (b) атаки, що включають методи або засоби ведення війни, які не можуть бути спрямовані проти конкретних військових об'єктів; (c) атаки, що включають методи чи засоби ведення війни, наслідки які не відповідають цьому Протоколу і, у кожному разі, впливають на військові об'єкти та цивільних осіб або цивільні об'єкти без відмінностей (Частина 4). Додатковий протокол II про захист жертв міжнародних збройних конфліктів. Стаття 13 передбачає аналогічний загальний захист цивільних осіб. Крім того, він сумісний із Женевською конвенцією 1949 року. Пункт 1 статті 3 передбачає, що особи, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях, у тому числі зі збройних сил, які склали зброю, а також хворі, поранені, затримані чи з будь-яких інших причин повинні за будь-яких обставин поводитися гуманно, а не на основі раси, кольору шкіри, релігії чи переконань, статі, народження чи майнового стану чи будь-яких інших подібних критеріїв. Хоча статуту МТБЮ та МУТР не включають «напади на будь-яке цивільне населення» як окремий злочин, це загальний контекстний елемент будь-якої дії, яка становить злочин проти людства. «Однак цей важливий момент не є акцентом розробника на визначення відповідних категорій дій у проекті Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства.

Щоб діяння підпадало під категорію злочинів проти людяності, порогове умова, чи *chapeau*, ст. 7 Римського статуту передбачає чотири найважливіші умови, відповідно до яких відповідна дія - напад має: а) являти собою частину широкомасштабних або систематичних атак; б) бути спрямоване проти цивільного населення; в) відбуватися навмисне, це

означає, що *mens rea* дії охоплює усвідомлення безпосередньої спрямованості відповідних дій проти будь-якого цивільного населення; г) являти собою багаторазове вчинення актів нападу з метою проведення політики держави чи організації, спрямованої на вчинення такого нападу, або з метою сприяння такій політиці.

Як випливає з вищевикладеного, сучасна кодифікація злочинів проти людяності отримала своє відображення у Римському статуті МКС. Однак на відміну від таких ключових злочинів, як геноцид або військові злочини, що є предметом специфічних договірних зобов'язань, відображених у спеціальних конвенціях (Конвенція про попередження та покарання злочину геноциду 1948 р. та Женевські конвенції 1949 р.) і Протокол не розглядаються в рамках правового регулювання окремого міжнародного договору.

РОЗДІЛ 3.

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

3.1. Правове регулювання відповідальності за злочини проти людяності у кримінальному законодавстві зарубіжних країн

Міжнародний кримінальний суд (МКС) був першим постійним юридичним органом, який переслідував винних у геноциді, воєнних злочинах та злочинах проти людства. Заснований згідно з Римським статутом, прийнятим у 1998 році. Він існує з липня 2002 року.

Ідея постійної міжнародної установи кримінального правосуддя з достатніми повноваженнями для переслідування міжнародних злочинців виникла після Другої світової війни. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 489(V), згідно з якою був створений комітет із представників 17 держав-членів ООН для формулювання конкретних рекомендацій щодо створення та статусу Міжнародного кримінального суду. На спеціальній сесії 1951 р. Комісія доопрацювала проект статутного документа — Статуту майбутнього суду, головною ознакою якого було визначення постійної структури установи та її діяльності виключно на підставі переданих їй справ.

Наприкінці 70-х років. у США було організовано Міжнародний фонд створення МКС. У 1993 році була скликана Дипломатична конференція для ухвалення статуту МКС. 1 липня 2002 р. у загальновизнаній столиці міжнародного права Гааге почала діяти нова міжурядова організація — МКС.

Внутрішня компетенція суду обмежена трьома видами злочинів:

1. Геноцид — намір повністю або частково винищити національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку.

2. Злочини проти людяності є частиною масового або систематичного переслідування цивільного населення, за яке винні можуть бути притягнені до відповідальності з попереднього відома.

3. Військові злочини – порушення законів і звичаїв війни, регулювання поведінки збройних формувань у воєнний час, захист цивільного населення, військовополонених, культурних цінностей тощо.

Юрисдикція Суду також обмежена у часі щодо злочинів, скоєних після 1 липня 2002 року, дати набрання чинності Римським статутом. Якщо конфлікт – наприклад, війна в Уганді – триває вже 20 років, юрисдикція Суду обмежується тими діями, які мали місце після 1 липня 2002 року.

Римський статут передбачає створення трьох палат у складі Міжнародного кримінального суду, відповідно до порядку «розгляду справ у Суді»:

1. Палата попереднього суду забезпечує розслідування справи, уповноважує Прокурора Міжнародного кримінального суду самостійно проводити розслідування, видає ордери на арешт і явку, вирішує питання щодо висунення обвинувачення тощо.

2. Судова палата розглядає справу по суті та приймає остаточне рішення, яке саме по собі не має виходити за межі фактів та обставин, викладених в обвинувальному акті. Існує також обов'язок обґрунтовувати рішення лише посиланням на докази, надані МКС та розглянуті ним під час судового розгляду. Якщо обвинувачений у злочині буде визнаний винним, рішення про вирок винесе МКС. У таких випадках Судова палата може провести додаткові слухання для визначення конкретних покарань.

3. Апеляційна палата є нетиповим міжнародним судовим органом. Сторони можуть звернутися до нього, якщо вони оскаржують рішення двох інших палат МКС. У судовому розгляді вона має ті самі повноваження, що й Судова палата, але її рішення є остаточними та оскарженню не підлягають.

Створення МКС викликало неминуче більше запитань, ніж відповідей. Юридичні визначення злочинів проти миру та безпеки людства, хоч би як докладно і детально вони описувалися в Римському Статуті, все ж таки недостатньо точні. Поза межами компетенції МКС, як і раніше, залишаються такі найбільш резонансні злочини, як міжнародний тероризм, військова

агресія та деякі інші. Окрім того, нестійкість позицій МКС пояснюється відсутністю реальної судової практики.

Злочини проти людяності як одну з категорій кримінальних діянь були також включені до юрисдикції Спеціального суду з Сьєрра-Леоне, заснованого на виконання Резолюції Ради Безпеки ООН № 1315 (2000) від 14 серпня 2000 р. та відповідно. договором від 16 січня 2002 р. між Урядом Сьєрра-Леоне та ООН. Відповідно до статуту Спеціального суду, він має повноваження переслідувати винних у таких злочинах у разі масового чи систематичного нападу на будь-якого цивільного населення: (a) вбивство; b) знищення; c) рабство; d) депортація; e) ув'язнення; f) катування; (g) зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність та будь-які інші форми сексуального насильства; (h) переслідування за політичними, расовими, етнічними чи релігійними мотивами; i) інші нелюдські дії[88].

Закон від 27 жовтня 2004 року про створення спеціальних палат у камбоджійських судах для переслідування злочинів, скоєних під час демократичних таборів, також передбачає покарання за злочини проти людства. Злочини проти людства, які не підлягають позовній давності, як зазначено у статті 5 цього Закону, - це злочини, вчинені в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення на національну, політичну, етнічну, расову або релігійних мотивів будь-яка поведінка. , наприклад, вбивства, знищення, рабство, депортація, ув'язнення, катування, зґвалтування, політичні, расові та релігійні переслідування та інші нелюдські дії [89].

Розглянута категорія кримінальних діянь була включена і до юрисдикції Спеціальних палат з тяжких злочинів у Східному Тиморі, створення якої було ініційовано згідно з постановою № 2000/15 Тимчасової адміністрації ООН у 2000 р. У компетенцію Спеціальних палат геноциді, злочини проти людяності, військові злочини, сексуальні злочини, катування, що мали місце в період з 1 січня по 25 жовтня 1999 р. Відповідно до розділу

б зазначеної постанови злочину проти людяності означають такі діяння, які здійснюються в рамках або систематичного нападу, безпосередньо спрямованого на будь-яке цивільне населення, якщо такий напад відбувається навмисне: а) вбивство; б) винищування; с) поневолення; д) депортація; е) Ув'язнення або інше жорстоке позбавлення волі з порушенням основних норм міжнародного права; ф) катування; (g) згвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-яка інша форма сексуального насильства значної тяжкості; (h) Використання політичних, для переслідування будь-якої визначеної групи чи спільноти за расою, національною, етнічною, культурною, релігійною, гендерною чи іншими ознаками, загально визнаними міжнародним правом у зв'язку з будь-якою поведінкою відповідно до цього підрозділу; або будь-яку особу, що підпадає під юрисдикцію цих палат ; (і) насильницьке зникнення осіб; j) злочини апартеїду; k) інші нелюдські дії такого характеру.

Ніхто не вірить, що злочинність, особливо міжнародну, не можна повністю викоринити. Проте міжнародне співтовариство повинно мати судовий механізм для боротьби з найсерйознішими порушеннями, що зачіпають фундаментальні інтереси всього людства. Право бути засудженим за злочини проти міжнародного права має здійснюватися міжнародною спільнотою в цілому, а не окремою країною чи групою країн за допомогою постійно діючого міжнародного кримінального суду, створеного спеціально для цих справ.

17 листопада 2014 року Генеральна Асамблея за рекомендацією Шостого комітету (А/69/498) прийняла до відома рішення Комісії міжнародного права включити злочини проти людства до своєї програми роботи. Це свідчить як про певний ступінь зрілості, так і про зацікавленість країн у кодифікації. На нашу думку, «зрілість» і кодифікаційну готовність можна пояснити збільшенням кількості кримінальних судів та їх правозастосовчої практики та практики МКС. Важливо, що близько

половини держав-членів Римського статуту МКС та національна судова практика ухвалюють національні закони про злочини проти людства.

У 2011 році Ініціатива верховенства права розробила проект конвенції відповідно до положень Римського статуту. Протягом останніх років не лише науковці, а й судді та прокурори Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних кримінальних трибуналів, а також колишні чиновники Організації Об'єднаних Націй та державних органів закликали до єдиної конвенції.

У 2015 році спеціальний доповідач Чарльз Мерфі підготував документ, який став важливим кроком до складання статей. Це може стати основою для Конвенції проти злочинів проти людства. Ми вважаємо, що набуття чинності такої конвенції сприятиме ухваленню національних законів, які містять загальноприйняті визначення таких злочинів, і забезпечить широку юрисдикцію, коли злочинець знаходиться в державі.

2 червня 2015 року на шістдесят дев'ятій сесії Комісії було прийнято текст чотирьох статей. Ми проаналізуємо його з точки зору кодифікації та еволюції з точки зору визначення, юрисдикції, правової допомоги та запобігання.

Стаття 3 включає "Визначення злочинів проти людяності". Було запропоновано нову статтю (ст. 1), названу «Сфери охоплення». Стаття 2 «Загальний обов'язок» передбачає, що слід зобов'язати сторони криміналізувати це протиправне діяння у своєму національному законодавстві не лише щодо актів на їхній території або з боку їхніх громадян, а й щодо скоєних за кордоном актів негромадян, які потім опиняються на території такої сторони.

Художній проект 3 складається з чотирьох крапок. Перші три пункти є визначеннями, але по суті є репрезентативним мистецтвом. Стаття 7 Римського статуту. Пленарне засідання та редакційний комітет погодилися, що Комісія не повинна змінювати визначення злочинів проти людства, що

міститься в Римському статуті, в межах своєї роботи з цього питання. Визначення дано в художньому проекті. 3:

1. Для цілей цих проектів статей «злочин проти людяності» означає будь-які з наступних дій, вчинених у рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення, якщо такий напад вчинено свідомо:

- а) вбивство;
- б) знищити;
- в) рабство;
- г) депортація або примусове переміщення населення;
- д) позбавлення волі чи інше жорстоке поводження або

Порушення особистої свободи з порушенням основних норм міжнародного права;

- е) тортури;

(g) зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-яка інша форма значного сексуального насильства;

(h) переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти з мотивів політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних або інших мотивів, які загалом визнані неприйнятними відповідно до міжнародного права, як визначено в параграфі 3, і будь-яка поведінка, пов'язана з цим параграфом, або стосовно злочину геноциду або військового злочину;

- (i) насильницьке зникнення;
- к) злочин апартеїду;
- к) інші нелюдські дії подібного характеру

Характеризується умисним заподіянням тяжких страждань чи тяжких тілесних ушкоджень чи серйозним порушенням фізичного чи психічного здоров'я.

Частина 2 цієї статті містить визначення окремих складів подібно до аналогічної частини ст. 7 Римського статуту.

Пункт 4 ґрунтується на пропозиції, зробленій на пленарному засіданні, яка отримала широку підтримку: «Це визначення не впливає на будь-яке інше широке визначення в міжнародному чи внутрішньому праві». Тому це положення поширюється і на інші пункти цього проекту. Визначення, прийняті для цілей проектів статей, не впливають на визначення, які можуть існувати в інших документах, таких як Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень 2006 року, або визначення в національних законах, не впливають на прийняте визначення злочину проти людства. Водночас його також критикували: як наслідок, жодної з цілей ІЛС немає – допомогти країнам зосередитися на проекті під час ухвалення національного законодавства про злочини проти людства. Важливою є гармонізація національного законодавства, яка може стати основою для міжнародного співробітництва.

Художній проект. 2 «Загальні зобов'язання» стверджує: «Злочини проти людства, вчинені під час збройного конфлікту чи ні, є злочинами за міжнародним правом, які держави зобов'язані попереджати та карати». 4: «Кожна держава має зобов'язання згідно з міжнародним правом запобігати злочинам проти людства, у тому числі шляхом: а) вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових чи інших превентивних заходів на будь-якій території, що перебуває під його юрисдикцією чи контролем; б) співробітництва з іншими державами, які відповідають міжурядовими організаціями, а також, у відповідних випадках, іншими організаціями».

Проте згідно із проектом ст. 2 не ставиться завдання криміналізації даного діяння в національному законодавстві не лише щодо діянь, скоєних на території держави або її громадянами, але й щодо діянь, вчинених за кордоном негромадянами (які потім опиняються на території такої сторони); не встановлено зобов'язання *aut dedere aut iudicare*, коли передбачуваний

правопорушник перебуває на території будь-якої зі сторін, що планувалося в ході постачання завдань КМП у темі.

Нарешті, було запропоновано важливе положення, яке поки що не має певного місця: «Ніякі виняткові обставини, такі як стан війни або загроза війни, внутрішня політична нестабільність або будь-яке інше надзвичайне становище, не можуть бути виправданням злочинів проти людяності».

Таким чином, аналіз роботи Комісії міжнародного права дозволяє зробити наступні висновки щодо її значного внеску в сучасне розуміння поняття злочинів проти людства:

1) Прийняття визначення злочинів проти людства, яке буквально відповідає визначенню в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, підтверджує визнання загальноправової природи визначення, наведеного в його статті. 7;

2) Акцент на запобіганні злочинам проти людства у вигляді певних зобов'язань перед державами;

3) Обов'язок співробітництва у сфері розслідування та прокуратури, а також у видачі/визнанні доказів та інших видів взаємної правової допомоги. Такі широкі державні зобов'язання приводять нас до висновку, що заборона злочинів проти людства є універсальною.

3.2. Особливості правової регламентації системи злочинів проти людяності в Кримінальному кодексі України

Розділ XX Особливої частини КК України, на наш погляд, фактично складається із трьох самостійних положених об'єктів: злочини проти миру; злочини проти безпеки людства; злочини проти міжнародного правопорядку «Фундамент», який їх об'єднує те, що ці злочини імплементовані на підставі ратифікації Україною міжнародних нормативно-правових актів, у яких ті чи інші діяння визначено як міжнародні злочини.

Аналіз наукових підходів, проведений автором, дає підстави стверджувати, що теоретично кримінального права України немає єдиної

думки щодо розуміння родового об'єкта зазначених злочинів та їх класифікації. Такий стан справ у теорії кримінального права України також дає підстави провести дискусію щодо підходу законодавця України у визначенні родового об'єкта злочинів, закріплених у XX розділі Особливої частини України.

Будь-який міжнародний злочин зазіхає на загальний об'єкт – це інтереси світового правопорядку. При цьому загальний міжнародний правопорядок складається з різних родових груп юридичних інтересів і благ. Міжнародний правопорядок є глобальним поняттям, оскільки вони охоплюють і питання забезпечення миру та безпеки людства загалом, і навіть охорони права і свободи особистості, забезпечення екологічної безпеки тощо. У принципі, міжнародний правопорядок – це сукупність усіх інтересів, які під захист усіма галузями права.

Як зазначалося вище, в науці українського кримінального права існують різні методи визначення загального об'єкта злочину відповідно до розділу XX Особливої частини КК України. Таким чином, широке розуміння миру, безпеки людини та міжнародного правопорядку є частиною загальної мети всіх цих злочинів [90, с. 416].

І. Хохлова та О. Шемяков визначають загальним об'єктом цієї групи злочинів встановлення, регулювання та охорону міжнародно-правовими суспільними відносинами, що забезпечують мирне співіснування держав. М. Хавронюк, О. Савченко, В. Кузнецов вказували, що міжнародний правопорядок є найширшим поняттям, що включає як порядок, встановлений для забезпечення миру на землі, так і порядок, встановлений для забезпечення безпеки людини. Усі ці дослідники визначили три види в рамках універсального об'єкта: світ, безпека людини та міжнародний правопорядок.

Відмінності існують лише у віднесенні конкретних злочинів до певних видів. Зокрема, в українській кримінально-правовій доктрині науковці класифікують злочини за видами на такі категорії: А. Загіка злочини: 1)

Загроза миру (ст.ст. 436, 437, 447, 438, 445, 439, 440 КК) Україна); 2) Загроза безпеці людини (ст. 441, 442 КК України) 3) Порушення міжнародного правопорядку (ст. 443, 444, 446 КК України) [91, с. 650].

Злочини В. Киричка: 1) загроза миру (ст. 436-438, 447 КК України); 2) загроза безпеці людства (ст. 439-442 КК України); 3) порушення міжн. правопорядок (ст. 443-446 КК України)) [90, С. 474]. М. Хавронюка

Злочини: 1) загроза миру (ст.ст. 436, 437, 447 КК України); 2) загроза безпеці людства (ст. 439-442 КК України); 3) порушення міжн. правопорядок (ст. 438, 443-443 КК України) 446) [92, с. 613]. О. Савченко, В. Кузнєцов, О.

Штанько Злочини: 1) загроза миру (ст.ст. 436, 437, 447 КК України); 2) загроза безпеці людини (ст. 439-442 КК України) 3) Порушення міжнародного правопорядку (статті 438, 443-446 КК України) [93, с. 580-581]. Злочини І. Хохлова та О. Шемякова: 1) загроза миру (ст.ст. 436-438, 447 КК України); 2) загроза безпеці людини (ст. 439-442 КК України); 3) порушення міжнародного правопорядку (ст. 439-442 КК України); 443-446).

Особливої уваги заслуговує позиція професора С.Яценка, оскільки він вважає, що розділ XX Особливої частини КК України охоплює міжнародні злочини та деякі злочини міжнародного характеру. За міжнародні злочини (злочини проти миру і безпеки людства) він включає відповідальність за статтями 436-442 КК України, а також злочини міжнародного характеру (злочини проти міжнародного права) - статтями 443-447 КК України. Кримінальний кодекс [94, с 816]. Дотримуючись такого підходу, вважаємо, що наведене вище розуміння загального предмету злочину, що складається з цих трьох частин у розділі XX Особливої частини Кримінального кодексу України, є недостатньо обґрунтованим.

Ясність у питанні визначення родового об'єкта злочинів проти миру та безпеки людства та визначення окремих складів злочину до того чи іншого виду слід було б очікувати від відкритої роботи С.Н.Мохончука «Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація в кримінальному праві та законі», однак у розділі 3 параграфу 3 «Система

злочинів проти миру та безпеки людства за кримінальним правом України» та главі 4 параграфу 2 «Сучасні підходи до визначення об'єкта злочинів проти миру та безпеки людства автор не дає конкретики щодо чіткої класифікації злочинів, передбачених XX розділом Особливої частини КК України. Текст роботи не дає ясності які злочини автор відніс до злочину проти світу, які проти безпеки людства [95, с. 133-154, 163-177].

Вважаємо, що питання про пологовий об'єкт злочинів проти миру, безпеку людства та міжнародного правопорядку у кримінальному праві України залишиться дискусійним, оскільки у кримінально-правовій доктрині України не існує однозначного розуміння об'єкта злочину. Висловлені криміналістами з цього питання думки можна назвати дві групи позицій. Перша говорить про те, що родовим об'єктом цих злочинів є спільний мир і безпека людства, друга – міжнародний правопорядок.

На користь другої позиції свідчить той факт, що під міжнародним право-порядком розуміють всю сукупність благ і системою міжнародного права, що охороняються в цілому. Враховуючи, що ця сукупність надзвичайно широка, нею охоплюються різні правові інтереси: інтереси забезпечення та охорони прав і свобод особи, інтереси підтримання миру, інтереси світової економіки, складові світового правопорядку (групи однорідних юридичних благ та інтересів, що охороняються міжнародним кримінальним правом) слід розглядати як видові об'єкти злочинів за міжнародним кримінальним правом.

Враховуючи, що доцільніше окремо говорити про родовий об'єкт міжнародних злочинів та пологовий об'єкт злочинів міжнародного характеру, вважаємо, що слід погодитися з А. Марухяном про те, що перелік міжнародних злочинів може бути лише приблизним, оскільки він постійно еволюціонує разом із розвитком міжнародного злочину. права [96, с. 6]. Такий підхід дозволить криміналізувати міжнародну терористичну діяльність [97, с. 324-330]. Набуття чинності Римським Статутом та перспективою прийняття Кодексу про злочини проти миру та безпеки людства (містить 12

складів злочину) змушує розглянути питання криміналізації міжнародної терористичної діяльності в рамках розвитку вітчизняної системи злочинів проти миру, безпеки людства. Більшість складів злочинів, що містить зазначений Кодекс, вже включено до системи злочинів розділу XX Особливої частини КК України.

У деяких випадках назва та (або) диспозиція норм КК України майже близько до тексту відтворює положення зазначених вище конвенцій та норм проекту Міжнародного кодексу. Проте нас цікавить питання щодо тенденції сприйняття вітчизняним законодавством міжнародних норм, які вже мають місце у зазначених міжнародних документах, однак відсутні у розділі XX Особливої частини КК України. Зокрема йдеться про «міжнародну терористичну діяльність».

Російськими вченими звертається увага на ряд прогалин у чинному КК РФ, так В. Лунєєв виділяє питання криміналізації міжнародного тероризму та розміщення цієї кримінально-правової норми в розділі 34 «Злочини проти миру та безпеки людства» Особливої частини КК РФ [9, с. 105]. Серед вітчизняних учених також висловлювалися думки щодо розміщення складу злочину, передбаченого ст.258 КК України у розділі XX Особливої частини КК України [98, с. 205].

Основою встановлення злочинного режиму за розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу України є Статут від 8 серпня 1945 року про Міжнародний військовий трибунал для суду і покарання тяжких військових злочинців у країнах Європи. По-перше, це статут Нюрнберзького трибуналу, у ст. Типові форми такої системи чітко визначені в статті 6, а саме: а) злочини проти світу – такі злочини включають пропаганду війни (ст. 436), планування, підготовку, врегулювання та проведення загарбницьких воєн (ст. 437), застосування зброї масового ураження (стаття 439), розробка, виробництво, придбання, зберігання, збут, перевезення зброї масового ураження (стаття 440), порушення життя іноземного представника (стаття 443), проти осіб та установ 444); б) військові злочини - такі злочини

включають пограбування (ст. 432), насильство над населенням у ворожих районах (ст. 433), жорстоке поводження з військовополоненими (ст. 434), порушення законів і звичаїв війни (ст. Стаття 438), Найманство (Стаття 447); в) Злочини проти людства – такі злочини включають незаконне використання та зловживання Вимирання (ст. 441), Геноцид (Стаття 442) і Червоного Півмісяця, Червоного Кришталю (Стаття 445), Піратство (ст. Стаття 446).

У науці міжнародного права злочини проти людства та воєнні злочини часто об'єднують у більш широкі злочини проти безпеки людства [99, С. 142].

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про доцільність розділу ХХ Особливої частини КК України викласти в редакції: «Злочини проти миру та безпеки людства», оскільки така назва уніфікується з відповідними міжнародними нормативними актами.

Справедливо у науковій літературі зазначалося, що Статути та Вироки Нюрнберзького та Токійського трибуналів не визнавали автономність злочинів проти людства, які розглядалися лише у зв'язку з військовими злочинами чи злочинами проти миру [100, с. 15]. Відділення злочинів проти людяності від військових злочинів було проблемою Нюрнберзького та Токійського трибуналів [101, с. 9].

Це дозволило юристам по-різному тлумачити видовий об'єкт злочинів, що аналізуються. Так, І. Капець злочинами проти людства визнає агресію та її прояви, геноцид, апартеїд, екоцид, біоцид [102, с. 33-35].

Автор погоджується з поглядом Уайта на ієрархію військових злочинів, вказуючи на те, що загальним об'єктом є світовий порядок, який є сукупністю всіх законних інтересів та інтересів, визначених усією системою міжнародного права та захищених міжнародним кримінальним правом. Загальним об'єктом є інтереси миру і безпеки людства, конкретним об'єктом є інтерес у дотриманні норм збройного конфлікту, визначених принципами міжнародного права та міжнародного гуманітарного права, а безпосереднім об'єктом є норми збройного конфлікту, які порушують конкретні

кримінальні права [103, с. 57]. Об'єктом військових злочинів за МГП є міжнародне право і практика міжнародних збройних конфліктів і неміжнародних збройних конфліктів. Водночас воєнні злочини є різновидом міжнародних злочинів, які вважаються особливо небезпечними для людської цивілізації та порушують принципи та норми міжнародного права, необхідні для миру, захисту індивідуальних інтересів та життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства. Громада [104, С. 4].

Виходячи з того, що мир і безпека людства є конкретним об'єктом цих злочинів, розглядається загальний об'єкт злочинів, передбачених главою 20 Особливої частини КК України.

На світ як видовий об'єкт зазіхають злочини, відповідальність за які передбачено ст. 436, 437, 439, 440, 443 та 444 КК України.

Особливу увагу слід звернути на доцільність кваліфікації злочинів проти світу відповідно до статей 265-1 та 258-5 Кримінального кодексу України, оскільки ці дії спрямовані на незаконне виготовлення будь-якого ядерного вибухового пристрою або матеріалу пристрою для розповсюдження радіоактивних речовин або запуск їх випромінювання природи спричиняє смерть, шкоду здоров'ю людей, майнову шкоду у великих розмірах або серйозне забруднення навколишнього середовища, а також завдає шкоди інтересам охорони світу. Вкрай нерозумно відносити фінансування тероризму до злочинів проти громадської безпеки.

Згідно з міжнародним правом до воєнних злочинів належать пограбування (ст. 432), насильство проти населення в районах бойових дій (ст. 433), жорстоке поводження з військовополоненими (ст. 434), порушення закону або звичаєвої війни (ст. 438), працевлаштування (ст. Стаття 447). Позиціонування військових злочинів законодавцем у главі XIX Кримінального кодексу України не є чітким, оскільки відповідно до специфіки їх племінних об'єктів узагальнено охоронювані кримінальним законом інтереси, що забезпечують безпеку людини та дотримання

прийнятих норм війни та інших збройних конфліктів, вони знаходяться в положенні глави XX КК. Україна.

Викликає дискусію та визначення об'єкта піратства. Вважаємо, що видовим об'єктом цього злочину є безпека людства, виходячи з обраної автором класифікації, що ґрунтується на міжнародних нормативно-правових актах.

Російські законодавці визнали піратство злочином проти громадської безпеки. Таке рішення не відповідає міжнародним правилам і не має фундаментальних підстав для кримінального права (в тому числі радянського) та теорії міжнародного кримінального права. У зв'язку з цим цікаво було б звернутися до законодавства у ст. Стаття 1 «Безпека» Закону РФ «Про безпеку» визначає поняття «безпека» як стан захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Основними об'єктами безпеки для російських вчених є: людина - її права і свободи, суспільство - її матеріальні та духовні цінності, держава - її конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність [76, с. 703-704].

«Громадська безпека» – складна соціальна категорія, і досі не вироблено єдиного визначення цього поняття у науці кримінального права. Академік В. Тихий визначає суспільну безпеку в широкому розумінні слова як гарантованість прав і свобод людини, законність та правопорядок у суспільстві, і проявляється вона у правоохоронній діяльності, у захисті правопорядку від правопорушень, у боротьбі з ними [102, с. 4-6]. Водночас наголошується, що громадська безпека у широкому понятті не може бути родовим об'єктом злочинів, тому що, як наслідок, це не зможе розмежувати між собою злочини, адже громадська безпека у широкому розумінні цього поняття охоплює значне коло суспільних відносин, серед яких є відносини – об'єкти небезпечних зазіхань проти держави, правосуддя тощо. Так, на думку В. Тихого, законодавець використовує суспільну небезпеку як поняття, яке включає тільки безпеку від джерел підвищеної небезпеки, серед яких

виділяється безпека від загальнонебезпечних джерел, а саме зброї, вибухових речовин тощо, застосуванням яких і характеризується піратство.

Обґрунтовано зміну назви розділу XX Особливої частини КК України – «Злочини проти миру та безпеки людства», оскільки родовим об'єктом злочинів, передбачених 436-447 КК України, є життєво важливі інтереси міжнародної спільноти (соціальні цінності всієї людської спільноти), а світ та безпеку людства як різновиду таких інтересів слід вважати видовими об'єктами злочинів. Особливість таких злочинів у тому, що є багато об'єктами, і завдають шкоди одночасно декільком безпосереднім об'єктам. Сучасний міжнародний правопорядок є цілісною системою громадського порядку у світі, тобто світовий порядок, якого мають дотримуватися, і в основному вже практично наслідують, усі учасники сучасних міжнародних відносин. Міжнародний правопорядок – це сукупність усіх інтересів, взятих під захист усіма галузями права, він охоплює охорону інтересів миру та безпеки людства.

Проведене дослідження дало змогу зробити висновок, що до міжнародних злочинів слід віднести три категорії: злочини проти миру, військові злочини, злочини про людяність, останні два об'єднані у групу – злочини проти безпеки людства.

До злочинів проти безпеки людства належать: воєнні злочини - розбій (ст. 432 КК України), акти насильства проти населення у сфері бойових дій (ст. 433 КК України), війна проти полонених (ст. 434 КК України). Кримінального кодексу України), порушення закону та митної війни (ст. 438 КК України), найманство (ст. 447 КК України) та злочини проти людства - незаконне використання символіки червоного хреста, червоного півмісяця, червоний кришталь та їх зловживання (ст. 435 КК України), екоцид (ст. 441 КК України), геноцид (ст. 442 КК України), незаконне використання емблем Червоного хреста та червоний півмісяць, червоний кришталь (ст. 445 КК України), піратство (ст. 446 КК України).

Злочини проти світу включають: незаконне виготовлення ядерних вибухових пристроїв або пристроїв, що поширюють радіоактивні речовини або випромінюють (ст. 265-1 КК України), фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України), пропаганда війни (ст. 436 КК України) ст. 437 КК України), планування, підготовка, розв'язання та ведення загарбницької війни (ст. 437 КК України), застосування зброї масового ураження. (ст. 439 КК України), розробка, виготовлення, придбання, зберігання, збут, перевезення зброї ураження великого розміру .440 (КК України), Порушення проти життя іноземного представника (ст. 443). Кримінального кодексу України), злочини проти осіб та установ, які перебувають під міжнародним захистом (ст. 444 Кримінального кодексу України).

Таким чином, систематичний аналіз структури особливих частин Кримінального кодексу України дозволяє виявити неузгодженість, а в деяких випадках і хаотичність структури його частин. Якщо за основу побудови особливої частини Кримінального кодексу України покладено ієрархію цінностей, то важко погодитися з тим, що злочини у сфері господарської діяльності мають перевагу над злочинами проти правосуддя, злочинами проти миру, безпеки та міжнародного права в цілому. Надалі структура особливої частини Кримінального кодексу України має базуватися на принципі розподілу всіх злочинів, які залежать від порушення ними особистих, соціальних та національних інтересів. У цій ієрархії особливої частини Кримінального кодексу України злочини проти миру і безпеки людства слід віднести до злочинів проти держави.

ВИСНОВКИ

Проведене нами у рамках вказаної теми дипломне дослідження дає можливість зробити наступні висновки.

Під злочином проти людства слід розуміти суспільно небезпечне нелюдське діяння проти будь-якого цивільного населення в контексті масового або системного нападу на окремих осіб, основні невід'ємні (загальні) права і свободи людини та інші права і свободи, що охороняються міжнародним гуманітарним правом. Наше дослідження в цій роботі демонструє, що реалізація занепокоєння щодо злочинів проти людства пояснюється необхідністю загального міжнародного права та природною еволюцією міжнародного кримінального права: розвитком положення про злочин проти людства, яке буде продиктовано ст. Стаття 7 Римського статуту, яка зміцнює довіру до Міжнародної космічної станції та посилює правовий режим індивідуальної відповідальності в її системі, ґрунтується на принципі симбіозу-доповнюваності національного та міжнародного переслідування. Справа в тому, що Римський статут не містить зобов'язання держав-членів криміналізувати поведінку. Якщо Конвенція про злочини проти людства виконає це зобов'язання, держави створять потенціал для боротьби з такими серйозними міжнародними злочинами та забезпечать ефективне функціонування цього принципу.

Рішення Нюрнберзького трибуналу, судовий розгляд КДК, робота Міжнародного кримінального суду та статuti Спеціальних трибуналів для колишньої Югославії та Руанди свідчать про те, що точні ознаки злочинів проти людства, необхідні для кримінального провадження, невідомі. Визначена мінливість може бути правилом. Що стосується геноциду, то його неоднозначність менше залежить від відсутності точних визначальних параметрів, оскільки Конвенція про геноцид 1948 р. передбачає такі параметри, як складність доведення наявності необхідних ознак злочину в кримінальному провадженні.

Злочини проти людства є глобальними, і з ними необхідно боротися на міжнародному рівні. На цьому етапі до форм запобігання злочинам проти людства належать внутрішня політика, закони, інститути, а також міжнародна політика, закони та інституційний контроль. Проте головну відповідальність за запобігання злочинам проти людства мають нести міжнародні організації, повноваження яких набагато більші, ніж повноваження окремих держав.

Злочини проти людства мають міжнародний характер і є дестабілізуючим фактором у міжнародних відносинах, становлять серйозну загрозу внутрішньому правопорядку багатьох країн світу. Боротьба з цими злочинами лежить в основі міжнародно-правових норм поведінки та національних правових норм, які враховують кримінальний цикл. Його успіх багато в чому залежить від багатогранної співпраці країн, особливо їх правоохоронних систем. Саме тому необхідно усунути прогалини та неузгодженості у застосуванні міжнародного права щодо злочинів проти людства та кримінального права окремих країн. в усіх країнах світу.

Сьогодні існує потреба в уніфікованому та узгодженому визначенні поняття «злочини проти людства», а також у тлумаченні всіх складових геноциду. Роль Міжнародного кримінального суду в розвитку міжнародного кримінального права тут неоціненна. Крім того, такий постійний трибунал міг би значною мірою ліквідувати безкарність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Forms of Responsibility in International Criminal Law / ed. by G.Boas, J.Bishoff, N. Reid. Cambridge, 2007. P. 4.
2. Guifoyle D. International Criminal Law. Oxford, 2016. P. 237
3. Nollkaemper A. Systematic Effects of International Responsibility for International Crimes // Santa Clara Journal of International Law. 2010. Vol. 8, N 1. P. 313.
4. Hwang P. Defining Crimes against Humanity in the Rome Statute of International Criminal Court // Fordham Journal of International Law. 1998. Vol. 22, N 2. – 600 P.
5. Commission on the Responsibilities of the Authors of War and on Enforcement of Penalties for Violations of the Laws and Customs of War // American Journal of International Law. 1920. Vol. 14, N 1–2. – 176 P.
6. Kalshoven F. Reflection of the Law of War: Collected Essays. Leiden, 2007. - 1100 P.
7. Schwelb E. Crimes against Humanity // Perspectives on the Nuremberg Trial / ed. by G. Mettarux. Oxford, 2008. P. 123–124.
8. Bassiouni C. Crimes Against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application. Cambridge, 2011. P. 89.
9. Darcy S. Collective Responsibility and Accountability under International Law. Leiden, 2007. P. 297–298.
10. Cassese A. The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky? // European Journal of International Law. 2000. Vol. 11, N 1. P. 188.
11. Stephenst D. Human Rights and Armed Conflict — The Advisory Opinion of the International Court of Justice // Yale Human Rights and Development Law Journal. 2001. Vol. 4, N 1. P. 15–17.
12. Meron T. The Martens Clause, Principles of Humanity, and Dictates of Public Conscience // American Journal of International Law. 2000. Vol. 94, N 1. P. 81.

13. Oberleitner G. *Human Rights in Armed Conflict*. Oxford, 2015. P. 33.
14. Шетай В. Вклад Международного суда в международное гуманитарное право // *Международный журнал Красного Креста*. 2003. С. 115.
15. Clark R. *History of Efforts to Codify Crimes Against Humanity: From the Charter of Nuremberg to the Statute of Rome* // *Forging a Convention for Crimes Against Humanity* / ed. by L. N. Sadat. Cambridge, 2011. P. 8.
16. Agbor A. *Instigation to Crimes against Humanity: The Flawed Jurisprudence of the Trial and Appeal Chambers of the International Tribunal for Rwanda (ICTR)*. Leiden, 2013. P. 91.
17. Давид Э. *Принципы права вооруженных конфликтов*. М., 2000. С. 539.
18. Luban D. *A Theory of Crimes against Humanity* // *Yale Journal of International Law*. 2004. Vol. 29, N 1. P. 86; Schabas W. *The International Criminal Court: A Commentary*. Oxford, 2017. P. 139–140.
19. Werle G., Jessberger F. *Principles of International Criminal Law*. Cambridge, 2014. P. 329.
20. Maogoto J. *The Work of National Military Tribunals under Control Council Law 10* // *The Legal Regime of the International Criminal Court: Essays in Honour of Professor Igor Blishchenko* / ed. by J. Doria, H.-P. Gasser, C. Basiouni. Leiden, 2009. P. 58.
21. Kirsch S. *Der Begehungszusammenhang der Verbrechen gegen die Menschlichkeit*. Frankfurt, 2009. S. 48; Agbor A. *A Reflection on the Phrase “Widespread or Systematic” as Part of the Definition of Crimes against Humanity* // *Shielding Humanity: Essays in International Law in Honour of Judge Abdul G. Koroma* / ed. by Jalloh, O. Elias. Leiden, 2015. P. 355–356.
22. Earl H. *The Nuremberg SS- Einsatzgruppen Trial. 1945–1948: Atrocity, Law, and History*. Cambridge, 2010. P. 217–264.
23. Heller K. J. *The Nuremberg Military Tribunals and the Origins of International Criminal Law*. P. 236.

24. Allain J., Jones J.R.W.D. A Patchwork of Norms: A Commentary on the 1996 Draft Code of Crimes Against Peace and Security of Mankind // *European Journal of International Law*. 1997. Vol.1, N 1. P.112.
25. Blewitt G. The International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda // *Justice for Crimes against Humanity* / ed. by M.Lattimer, P.Sands. Oxford and Portland, Oregon, 2004. P.156.
26. Шинкарецкая Г. Г. Значение Нюрнбергского процесса для последующего развития международного права // *Уроки Нюрнберга и проблемы международного права: сб.* М., 2011. С. 55.
27. Действующее международное право: в 3 т. / сост. Ю. М. Колов, Э. С. Кривчикова. М., 1997. Т. 3. С. 761—770.
28. Доклад Обвинителя Совета Безопасности во исполнение резолюции 1593(2005) 2008 года (Seventh Report of the Prosecutor of the ICC to the UN Security Council Pursuant to UNSCR 1593(2005)). 2008. [Electronic resource]. - Access mode : http://www.icc-cpi.int/otp/otp_events/LMO_20080605.html.
29. Cassese A. Crimes against Humanity // *The Rome Statute of the International Criminal Court: A commentary* / eds. by A. Cassese, P. Gaeta, J. Jones. 2002. Vol. 1. P. 353.
30. Верле Г. Принципы международного уголовного права. М.; Одесса, 2011. С. 392.
31. France, Great Britain and Russia Joint Declaration. [Electronic resource]. -Access mode : http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.160/current_category.7/affirmation_detail.html.
32. Тексты конвенций см. на сайте Международного комитета Красного Креста [Электронный ресурс] . – Режим доступа: www.icrc.org/ihl.
33. Пустогаров В. В. Оговорка Мартенса — история и юридическое содержание // *Право и политика*. 2000. No 3. [Электронный ресурс] . – Режим доступа: http://krotov.info/library/13_m/ar/tens.htm.

34. Cassese A. *International Criminal Law*. Oxford University Press, 2003. P. 386—387.
35. *The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta*, paras 111—114. [Electronic resource]. – Access mode : https://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200109/related%20cases/icc01090211/court%20records/chambers/pretrial%20chamber%20ii/Pages/382.aspx.
36. Глотова С. В. Ливанский Трибунал — новый инструмент международного уголовного правосудия. История создания и основные черты // *Международное право — International Law*. 2008. No 2. С. 189—211.
37. Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи. 69-я сессия. Дополнение No 10 (A/69/10).
38. Cryer R. *International Criminal Law // International Law* / ed. by M. Evans. 3rd ed. Oxford, 2010. P. 739.
39. Ruskert W., Witschel G. *Genocide and Crimes against Humanity in the Elements of Crimes // International and National Prosecution of Crimes under International Law. Current Developments* / ed. by H.Fischer, C.Kress, S.Lüder S.Berlin, 2001. P.77.
40. *Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind with Commentaries // Yearbook of the International Law Commission*. 1996. Vol. II. Part Two. P. 47.
41. Kittichaisaree K. *International Criminal Law*. Oxford, 2001. P. 11.
42. Luping D. *Investigation and Prosecution of Sexual and Gender-Based Crimes before International Criminal Court // Journal of Gender, Social Policy and Law*. 2009. Vol. 17, N 2. P.452.
43. Cassese A. *Crimes Against Humanity // The Rome Statute of International Criminal Court: A Commentary*. Vol. I. Oxford, 2002. P. 353, 374–375.
44. ICTY *The Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vucovic Trial Chamber IT-96-23/1-A, Judgment*, 12 June 2002, Para. 539.

[Electronic resource]. – Access mode : <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf>.

45. Bassiouni C. Crimes against Humanity: The Need for a Specialized Convention // Columbia Journal of Transnational Law. 1994. Vol. 31. P. 457–467.

46. Crimes against Humanity Initiative: A Rule of Law Project of the Whitney R. Harris World Law Institute. [Electronic resource] . – Access mode : <http://law.wustl.edu/harris/crimesagainsthumanity>.

47. Murphy S. Toward a Convention on Crimes against Humanity? // La Revue des droits de l'homme. 2015, N 7. P.2–8.

48. First Report on Crimes against Humanity: By Sean D.Murphy, Special Rapporteur. Para. 21. [Electronic resource]. – Access mode : http://legal.un.org/docs/index.asp?symbol=A/CN.4/680&referer=http://legal.un.org/ilc/guide/7_7.shtml&Lang=E.

49. Prosecutor v. Tihomir Blaskic. Judgment on the Request of the Republic of Croatia for Review of the Decision of Trial Chamber II of 18 July 1997. Para. 47.

50. Сотрудничество в области уголовного правосудия: «горизонтальная» и «вертикальная» модели // Международное уголовное правосудие: современные проблемы / под ред. Г. И. Богуша, Е. Н. Трикоз. М., 2009. С. 431–445.

51. Yearbook of the International Law Commission, 1996, vol. II, Part Two.

52. Доклад Комиссии международного права о работе ее 48-й сессии, 6 мая – 26 июля 1996 г. С. 29. (Док. ООН: A/51/10).

53. Скуратова А.Ю. Международные преступления: современные проблемы квалификации. – М., Норма. 2015. С. 27-34.

54. Нюрнбергский процесс. Сборник материалов под ред. Горшенина К.П., Руденко Р.А., Никитченко И.Т. - М.: Юридическая литература, 1954, Т. II. С. 1021.

55. Prosecutor v. S. Dokmanovic, M. Milutinovic, M. Mrksic. Case No IT-95-13, IT-95-13A; IT-95-13/1 («Vukovar Hospital»).
56. Decision of the Defense Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Prosecutor v. D. Tadic, para 141, 2 Oct. 1995.
57. Prosecutor v. D. Nikolic, Case IT -94-2-R61, para. 26. 20 Oct. 1995.
58. Prosecutor v. D. Erdemovic, Case «Pilica Farm» No IT-96-22, Sentencing Judgment, 29 Nov.1996.
59. Prosecutor v. D. Erdemovic, Case «Pilica Farm» No IT-96-22, Sentencing Judgment, 29 Nov.1996.
60. Prosecutor vs. Blaskic, CaseNo. IT-95-14-T, Trial Judgment, 3 March 2000, para. 206.
61. Prosecutor v. Rutaganda, Trial Chamber Decision, 6 December 1999, para 67 – 71.
62. Tadic Judgment, Trial Chamber Decision, 7 May 1997, para. 649.
63. Forms of Responsibility in International Criminal Law / ed. by G. Boas, J. Bishoff, N.Reid.Cambridge, 2007. P.4B Damgaard C. Individual Criminal Responsibility for Core InterNational Crimes: Selected Pertinent Issues. Heidelberg, 2008. P.3-5.
64. Guifoyle D. International Criminal Law. Oxford, 2016. P.237.
65. Nollkaemper A. Systematic Effects of International Responsibility for International Crimes // Santa Clara Journal of International Law. 2010. Vol. 8, N 1. P.313.
66. Salter M. Rein-terpreting Competing Interpretations of Scope and Potential of Martens Clause // Journal of Conflict and Security Law. 2012. Vol. 17, N 3. P.403.
67. Commission on the Responsibilities of the Authors of War and on Enforcement of Penalties for Violations of the Laws and Customs of War // American Journal of International Law. 1920. Vol. 14, N 1-2. P. 95-154.
68. Kalshoven F. Reflection of the Law of War: Collected Essays. Leiden, 2007. P.934-935.

69. Schwelb E. Crimes against Humanity // Perspectives on the Nuremberg Trial / ed. By G. Mettarux. Oxford, 2008. 123-124.
70. Bassiouni C. Crimes Against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application. Cambridge, 2011. P. 89.
71. Darcy S. Collective Responsibility and Accountability under International Law. Leiden, 2007. P. 297-298.
72. Bassiouni C. Crimes Against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application. P. 86.
73. Schmitt M. Military Necessity and Humanity in International Humanitarian Law: Preserving the Delicate Balance // Virginia Journal of International Law. 2010. Vol. 50, No. 4. P. 798-801.
74. Stephenst D. Human Rights and Armed Conflict The Advisory Opinion of the International Court of Justice // Yale Human Rights and Development Law Journal. 2001. Vol. 4, No. 1. P. 15-17.
75. Meron T. The Martens Clause, Principles of Humanity, and Dictates of Public Con science // American Journal of International Law. 2000. Vol. 94, N 1. P. 81.
76. Oberleitner G. Human Rights in Armed Conflict. Oxford, 2015. P. 33.
77. Smis S., Van der Borght K. The Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons // Georgia Journal of International & Comparative Law. 1999. Vol. 27, No. 2. P. 345-387.
78. Clark R. History of Efforts to Codify Crimes Against Humanity: From the Charter of Nuremberg to the Statute of Rome // Forging a Convention for Crimes Against Humanity / ed. by L. N. Sadat. Cambridge, 2011. P. 8.
79. Agbor A. Instigation to Crimes against Humanity: The Flawed Jurisprudence of the Trial and Appeal Chambers of the International Tribunal for Rwanda (ICTR). Leiden, 2013. P. 91.
80. David E.. Principles of the law of armed conflict. M., 2000. P.539.

81. Luban D. A Theory of Crimes against Humanity // Yale Journal of International Law. 2004. Vol. 29, N 1. P. 86; Schabas W. The International Criminal Court: A Commentary. Oxford, 2017. P. 139–140.

82. Werle G., Jessberger F. Principles of International Criminal Law. Cambridge, 2014. P. 329.

83. Maogoto J. The Work of the National Military Tribunals under the Control Council Law 10 // The Legal Regime of the International Criminal Court: Essays in Honor of Professor Igor Blishchenko / ed. by J. Doria, H.-P. Gasser, C. Basiouni. Leiden, 2009. P. 58.

84. Agbor A. A Reflection on the Phrase "Widespread or Systematic" as Part of the Definition of Crimes against Humanity // Shielding Humanity: Essays in International Law in Honor of Judge Abdul G. Koroma / ed. by Jalloh, O. Elias. Leiden, 2015. P. 355-356.

85. Roberge M.-C. Jurisdiction of the ad hoc Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda over Crimes against Humanity and Genocide // International Review of the Red Cross.

86. Heller K. J. The Nuremberg Military Tribunals and the Origins of International Criminal Law. P. 236.

87. The task of drafting the Code of Crimes against the Peace and Security of Man was entrusted to the International Law Commission in 1947 in accordance with OOH General Assembly Resolution 177 (II). The Commission began its consideration of the Project in 1949, appointing Jean Spiropoulos as Special Rapporteur.

88. Frulli M. The Special Court for Sierra Leone: Some Preliminary Comments // European Journal of International Law. 2000. Vol. 11, N 4. P. 863–864.

89. Закон об учреждении чрезвычайных палат в судах Камбоджи для преследования преступлений, совершенных в период Демократической Кампучии, от 27 октября 2004 г. [Электронный ресурс] . – Режим доступа:

http://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf.

90. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти /М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ; Харків: Юрінком Інтер – Право. – 2002. – 416 с.

91. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под ред. Е.Л. Стрельцова. – Х.: ООО «Одиссей», 2002.

92. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник. (Ю.В.Олександров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) / За ред. М.І.Мельника, В.А.Клименка. – К.: Юридична думка, 2004.

93. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / С.С.Яценко (ред.). – 4-е вид., пе- рероб. та доп. – К.: А.С.К., 2006. – 848 с.

94. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі : монографія / С.М. Мохончук. – Х.: Право, 2013. – 528 с.

95. Марухян А.В. Международно-правовая ответственность за международные преступления / Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Ереван: Ереванский государственный университет, 2004. – 24 с.

96. Роль міжнародного кримінального права у формуванні системи злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в національному кримінальному праві України / О.В. Шамара // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 жовтня 2012 / редкол.: В.Я.Тацій (голов. ред.), В.І.Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012.

97. Социальные и психологические проблемы борьбы с международным терроризмом. – М.: Наука, 2002. – 170 с.

98. Трайнин А.Н. Терроризм как метод подготовки и проведения войн // СГП. 1952. No 13.
99. Маєвська А.А. Злочини проти людяності: міжнародно-правий аспект: дис. ...канд. юрид. наук : спец. : 12.00.11 – міжнародне право / Маєвська Алла Анатоліївна. – Харків, 2002. – 181 с.
100. Карпец И.И. Преступления международного характера / И.И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1979. – 264 с.
101. Белый И.Ю. Производство по делам о военных преступлениях в органах международного уголовного правосудия (проблемы становления и перспективы развития) / И. Ю. Белый : [серия «Право в Вооруженных Силах – консультант»]. – М. : За права военнослужащих, 2011. – Вып. – 123. – 288 с.
102. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. В.М. Лебедев. – 11-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2011. – 1334 с.
103. Тихий В.П. Коментар до статей 258-1, 258-2, 258-3 та 258-4 Кримінального кодексу України / В.П.Тихий // Кримінальне право України. – 2006. – No 11. – С. 11.
104. Международный терроризм: проблемы уголовной ответственности // В.А. Колодяжный Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. між нар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовт. 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно- регіональний центр гуманітарних ініціатив, 2003.